

รายงานการวิจัย

การปลูกฝังคุณธรรมในเด็กปฐมวัย
ผ่านกระบวนการสร้างสรรค์ของแกนนำ
โรงเรียนวิถีพุทธ

โดย

นายอดิศร จันทรสุข
สถาบันอาศรมศิลป์

โครงการวิจัยภายใต้ทุนสนับสนุนจาก
ศูนย์ส่งเสริมและพัฒนาพลังแผ่นดินเชิงคุณธรรม (ศูนย์คุณธรรม)
สำนักงานบริหารและพัฒนาองค์ความรู้ (องค์การมหาชน)

ปีงบประมาณ ๒๕๕๘

๑๕๕.๒๕๕๕๔๘๓ ศูนย์ส่งเสริมและพัฒนาพลังแผ่นดินเชิงคุณธรรม
ศ ๘๑๗ ก การปลูกฝังคุณธรรมในเด็กปฐมวัย ผ่านกระบวนการสร้างสรรค์
ของแกนนำโรงเรียนวิถีพุทธ
ศูนย์คุณธรรม., ๒๕๕๘
๗๗ หน้า
ISBN. 974-94727-8-0
๑. คุณธรรมจริยธรรม ๒. ปฐมวัย
๓. ชื่อเรื่อง

รายงานการวิจัย การปลูกฝังคุณธรรมในเด็กปฐมวัยผ่านกระบวนการ
สร้างสรรค์ของแกนนำโรงเรียนวิถีพุทธ

พิมพ์ครั้งที่ ๑ สิงหาคม ๒๕๕๘ (สิ่งพิมพ์อันดับที่ ๗/๒๕๕๘)
โดย นายอดิศร จันทร์สุข
จำนวน ๓,๐๐๐ เล่ม
ผู้จัดพิมพ์เผยแพร่ ศูนย์ส่งเสริมและพัฒนาพลังแผ่นดินเชิงคุณธรรม
สำนักงานบริหารและพัฒนาองค์ความรู้
(องค์การมหาชน)
๔๒๘ บ้านพิษณุโลก (อาคาร ๒ เรือนโสภมา)
ถนนพิษณุโลก เขตดุสิต กรุงเทพฯ ๑๐๓๐๐
โทร. ๐ ๒๒๘๐ ๘๓๑๐-๑๒, ๐ ๒๒๘๒ ๗๓๑๘-๒๑
โทรสาร ๐ ๒๒๘๐ ๘๓๑๐-๑๑
Web site: <http://www.moralcenter.or.th>
ผู้พิมพ์ ห้างหุ้นส่วนจำกัด วี ที ซี คอมมิวนิเคชั่น
เลขที่ ๓๒/๙๙ รามอินทรา ๖๕
แขวงท่าแร้ง เขตบางเขน กทม. ๑๐๒๒๐
โทรศัพท์ ๐-๒๕๐๙-๔๔๙๙
โทรสาร ๐-๒๕๐๙-๔๕๔๖

คำนำ

ศูนย์ส่งเสริมและพัฒนาพลังแผ่นดินเชิงคุณธรรม (ศูนย์คุณธรรม) สำนักงานบริหารและพัฒนาองค์ความรู้ (องค์การมหาชน) ได้ดำเนินโครงการฝึกอบรมการทำวิจัยสำหรับผู้นำด้านคุณธรรมจริยธรรม ร่วมกับมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช (รศ.ดร.สุพัทตร์ พิบูลย์ และคณะ) เพื่อจัดฝึกอบรมให้ผู้แทนเครือข่ายด้านคุณธรรม ได้ใช้กระบวนการวิจัยเพื่อพัฒนางานด้านคุณธรรมจริยธรรมที่รับผิดชอบในช่วงปีงบประมาณ ๒๕๔๘ มีเครือข่ายคุณธรรม สนใจเข้ารับการฝึกอบรม ๑๙ คน หลังจาฝึกอบรมได้มีการติดตามและเสริมหนุนให้ผู้ผ่านการอบรม นำเค้าโครงที่ได้จากการฝึกอบรมไปทำวิจัยต่อให้แล้วเสร็จ โดยศูนย์คุณธรรมสนับสนุน ๑) งบประมาณโครงการละสองหมื่นบาท ๒) อาจารย์ที่ปรึกษาจากคณะวิทยากรผู้จัดฝึกอบรมของ รศ.ดร.สุพัทตร์ พิบูลย์/อาจารย์ที่ผู้อบรมสะดวกที่จะปรึกษาหารือ ๓) จัดเวทีประชุมรายงานความก้าวหน้าการดำเนินการวิจัยเพื่อแลกเปลี่ยนประสบการณ์และรับฟังข้อเสนอแนะเพิ่มเติมจากคณะวิทยากร รวม ๒ ครั้ง ปรากฏว่ามีผู้สนใจดำเนินการต่อเนื่องจนแล้วเสร็จรวม ๑๕ โครงการ ซึ่งทางศูนย์คุณธรรมได้รวมเล่มเรียบเรียงสาระสำคัญ ทั้ง ๑๕ โครงการเพื่อจัดพิมพ์เผยแพร่ตัวอย่างการนำระเบียบวิธีวิจัยไปใช้พัฒนางาน โดยผู้ปฏิบัติงานจริง ซึ่งแสดงให้เห็นว่างานวิจัยเพื่อพัฒนางานไม่ใช่เรื่องยากอีกต่อไปแล้ว

สำหรับรายงานการปลูกฝังคุณธรรมในเด็กปฐมวัยผ่านกระบวนการสร้างสรรค์ของแกนนำโรงเรียนวิถีพุทธ ของนายอดิศร จันทรสุข สถาบันอาศรมศิลป์ฉบับนี้ ได้คัดเลือกเพื่อพิมพ์เผยแพร่ เนื่องจากหวังว่าจะเป็นประโยชน์สำหรับคณะครูโรงเรียนวิถีพุทธ โดยเฉพาะระดับอนุบาล ได้ศึกษาวิเคราะห์แนวการจัดการศึกษาวิถีพุทธ ที่บูรณาการหลักศีลธรรมและจริยธรรมสู่กิจกรรมของกลุ่มแกนนำโรงเรียนวิถีพุทธ ได้แก่ โรงเรียนอนุบาลหนูน้อย โรงเรียนทอสีและโรงเรียนรุ่งอรุณ ซึ่งได้รับการคัดเลือกจากกรมการศาสนาและกรุงเทพมหานคร ว่าเป็นตัวอย่างโรงเรียนวิถีพุทธ

ศูนย์คุณธรรม ขอขอบคุณ รศ.ดร.สุพัทธ์ พิบูลย์ ที่ให้ความอนุเคราะห์จัดทำหลักสูตรการฝึกอบรมและให้คำปรึกษา รวมทั้ง ผศ.ดร.สุจิตรา สุคนธ์ทรัพย์ อาจารย์ที่ปรึกษาของรายงานฉบับนี้ ซึ่งเป็นทั้งผู้ชี้แนะและตรวจอ่านรายงานการวิจัยจนแล้วเสร็จ และขอขอบคุณ นายอดิศร จันทรสุข สถาบันอาศรมศิลป์ ที่ให้ความสำคัญกับโครงการฝึกอบรมและดำเนินการรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูล ตลอดจนเขียนรายงานวิจัยที่มีสาระ กระชับ ตรงประเด็น ควรค่าแก่การศึกษาเพื่อเป็นตัวอย่างสำหรับผู้จัดการเรียนการสอนในโรงเรียนวิถีพุทธซึ่งมีมากกว่า สองหมื่นโรงเรียน และผู้เกี่ยวข้อง ต่อไป

นางสาวนราทิพย์ พุ่มทรัพย์

(นางสาวนราทิพย์ พุ่มทรัพย์)

ศูนย์ส่งเสริมและพัฒนาพลังแผ่นดินเชิงคุณธรรม (ศูนย์คุณธรรม)

สำนักงานบริหารและพัฒนาองค์ความรู้ (องค์การมหาชน)

เกริ่นนำ

ปัจจุบัน ความสนใจและความพยายามในการจัดการศึกษาตามแนวทางวิถีพุทธเริ่มปรากฏให้เห็นในวงกว้างมากขึ้นทั้งจากหน่วยงานภาครัฐ และเอกชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากโรงเรียนหลายหมื่นแห่งทั่วประเทศที่ได้ลงชื่อแสดงความจำนงที่จะเข้าร่วมเป็นสมาชิกเครือข่ายโรงเรียนวิถีพุทธในสังกัดกระทรวงศึกษาธิการ ลักษณะ รูปแบบ และวิธีการในการจัดการศึกษาของแต่ละโรงเรียนล้วนมีความแตกต่างกันออกไปขึ้นอยู่กับองค์ประกอบ ปัจจัย และความพร้อมหลายด้าน อาทิ บุคลากร สภาพแวดล้อม หรือแม้กระทั่งเงินทุนสนับสนุน อย่างไรก็ตาม มีข้อที่น่าสังเกตประการหนึ่ง นั่นคือหลายโรงเรียนมักจะดำเนินการในลักษณะที่อิงกับรูปแบบพิธีกรรมในทางพุทธศาสนา อันเป็นเปลือกหรือกระพี้ภายนอก โดยละเลยหรือมองข้ามแก่นสาระที่สำคัญของพุทธศาสนา ซึ่งเชื่อมโยงวิถีชีวิตกับการเรียนรู้เข้าไว้ด้วยกัน อันเป็นหนทางที่นำไปสู่ปัญญาอย่างแท้จริง

งานวิจัยนี้เกิดขึ้นจากความสนใจของผู้เขียนในการพยายามทำความเข้าใจและถอดรหัสกระบวนการเรียนรู้ของโรงเรียนตัวอย่าง ๓ โรงเรียน ที่ได้รับการยอมรับในวงกว้างถึงวิธีการในการจัดการศึกษาวิถีพุทธได้อย่างเข้าถึงแก่นสาระที่แท้ อย่างไรก็ตาม สืบเนื่องมาจากข้อจำกัดด้านเวลา ทำให้ผู้เขียนมีเวลาเพียงแค่ประมาณ ๓ เดือนในการเก็บข้อมูล และวิเคราะห์เนื้อหา เพื่อสรุปเป็นสาระ

ดังเช่นที่ปรากฏต่อสายตาของผู้อ่านในขณะนี้ ดังนั้น งานวิจัยนี้จึงยังมีข้อบกพร่องในหลายด้าน ทั้งในแง่ของการศึกษาในเชิงลึกถึงสภาพการณ์และที่มาที่ไปของแนวคิดในการจัดการศึกษาของแต่ละโรงเรียน รวมทั้งการเปรียบเทียบในเชิงลึกถึงผลที่เกิดขึ้นทั้งในแง่พฤติกรรม จิตใจ และปัญญาของนักเรียนจากการเข้าร่วมในกิจกรรมสร้างสรรค์ต่างๆ และวิธีการในการถ่ายทอดเนื้อหาสาระของครูผู้สอนแต่ละคน ดังนั้น หากมีผู้สนใจที่จะทำการศึกษาต่อจากผู้เขียนในแง่มุมมองดังกล่าวหรือในประเด็นอื่นๆ ก็คงจะเกิดประโยชน์ไม่มากนักน้อยต่อผู้สนใจท่านอื่นๆ ด้วยเช่นกัน

ทั้งนี้ ผู้เขียน ขอกราบขอบพระคุณผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับงานวิจัยในครั้งนี้ทั้งทางตรงและทางอ้อมทุกท่าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งศาสตราจารย์ระพี สาคริก ผู้เป็นกัลยาณมิตรอันประเสริฐที่คอยให้การสนับสนุนทั้งในด้านความคิดและจิตใจของผู้เขียนมาโดยตลอด รองศาสตราจารย์ประภาภัทร นิยม ผู้อำนวยการโรงเรียนรุ่งอรุณและโครงการจัดตั้งสถาบันอาศรมศิลป์ ผู้ให้คำแนะนำและกำลังใจอันมีคุณประโยชน์มหาศาลต่อการทำงานและการใช้ชีวิตในทุกๆ ด้านของผู้เขียน ผู้ช่วยศาสตราจารย์สุจิตรา สุคนทรทรัพย์ ผู้เป็นที่ปรึกษางานวิจัยในครั้งนี้ โดยเฉพาะในแง่ของการเขียนและการเรียบเรียงเนื้อหาให้มีความถูกต้องตรงตามวัตถุประสงค์ คุณครูสุนิสา ชื่นเจริญสุข ครูใหญ่ชั้นอนุบาลโรงเรียนรุ่งอรุณ ผู้ให้การสนับสนุนด้านข้อมูล เนื้อหา และเป็นที่ปรึกษาในการทำงานวิจัยครั้งนี้ ผู้อำนวยการ และคณาจารย์ของ

โรงเรียนอนุบาลหนูน้อย และโรงเรียนทอสีที่เอื้อเพื่อข้อมูลของ
โรงเรียนและให้โอกาสผู้เขียนได้เข้าสัมภาษณ์อย่างมีมิติจริง

ท้ายสุดนี้ ผู้เขียนขอขอบคุณศูนย์ส่งเสริมและพัฒนา
พลังแผ่นดินเชิงคุณธรรม (ศูนย์คุณธรรม) ที่ให้การสนับสนุน
โครงการวิจัยในครั้งนี้ ขอขอบคุณผู้บริหารและเจ้าหน้าที่ของศูนย์ฯ
ทุกท่าน ที่ให้คำแนะนำ กำลังใจ และชี้แนะขั้นตอนในการทำงาน
ให้ผู้เขียนด้วยความอดทนและความเข้าใจ หากงานวิจัยนี้มีข้อ
ผิดพลาดประการใด ผู้เขียนขออภัยไว้ในทุกกรณี และหวัง
เป็นอย่างยิ่งว่า สาระของงานวิจัยนี้จะเป็นประโยชน์และแรงบันดาลใจ
ให้แก่ผู้ทำงานด้านการศึกษา โดยเฉพาะผู้ที่กำลังแสวงหา
ความเข้าใจ รูปแบบและแนวทางในการจัดการศึกษาวิถีพุทธใน
ระดับชั้นอนุบาล อันเป็นวัยที่สำคัญยิ่งต่อการปลูกฝังเมล็ดพันธุ์
คุณความดีให้เกิดขึ้นภายในจิตใจ เพื่อที่จะได้ผลิบานออกดอกผล
เป็นผู้มีคุณธรรมในสังคมต่อไป

อดิศร จันทรสฐ

๒๑ กรกฎาคม ๒๕๔๙

บทสรุปสำหรับผู้บริหาร

รายงานวิจัยฉบับนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสภาพ การจัดการกระบวนการสร้างสรรค์เพื่อปลูกฝังคุณธรรมในเด็กปฐมวัย ของกลุ่มแกนนำโรงเรียนวิถีพุทธ และสังเคราะห์รูปแบบและแนวทาง ของกระบวนการสร้างสรรค์เพื่อปลูกฝังคุณธรรมในเด็กปฐมวัย สำหรับการประยุกต์ใช้กับโรงเรียนอื่นๆ ทั่วไป ทั้งนี้ ผู้วิจัยสนใจ ศึกษากรณีตัวอย่างการจัดการเรียนการสอนของกลุ่มแกนนำ โรงเรียนวิถีพุทธ ประกอบด้วย โรงเรียนอนุบาลหนูน้อย โรงเรียนทอสี และโรงเรียนรุ่งอรุณ ซึ่งได้รับการคัดเลือกจากกรมการศาสนา และกรุงเทพมหานครว่าเป็นกลุ่มโรงเรียนตัวอย่างในแง่ของ การจัดการศึกษาที่สามารถบูรณาการหลักศีลธรรมและจริยธรรม ผ่านกระบวนการสร้างสรรค์ต่างๆ ได้อย่างเข้ากับธรรมชาติ การเรียนรู้ในแต่ละวัยของผู้เรียน และเลือกศึกษากลุ่มเด็กปฐมวัย ซึ่งกำลังอยู่ในวัยที่เริ่มต้นพัฒนาทักษะการคิดในเชิงนามธรรม อันเป็นช่วงเวลาที่เหมาะสมสำหรับการปลูกฝังคุณธรรมให้เกิดขึ้น ในใจ

ผู้วิจัยดำเนินการวิจัยโดยมีขั้นตอนเริ่มต้นที่การวิเคราะห์ เอกสาร/หลักฐานที่เกี่ยวข้องกับการจัดหลักสูตรและกิจกรรมต่างๆ ที่มีลักษณะเป็นกระบวนการสร้างสรรค์ เพื่อปลูกฝังคุณธรรม ในเด็กปฐมวัย และสัมภาษณ์ผู้บริหารสถานศึกษา และครูผู้สอน ระดับปฐมวัยของกลุ่มแกนนำโรงเรียนวิถีพุทธ จากนั้นจึงประมวล

ข้อสรุปเกี่ยวกับสภาพการจัดกระบวนการสร้างสรรค์ และสังเคราะห์ เป็นรูปแบบและแนวทางของกระบวนการสร้างสรรค์เพื่อปลูกฝัง คุณธรรมในเด็กปฐมวัย

จากผลการวิจัยพบว่า กลุ่มแกนนำโรงเรียนวิถีพุทธทั้ง ๓ โรงเรียนได้นำหลักธรรม ไตรสิกขา อันประกอบด้วย ศีล สมาธิ ปัญญา มาเป็นแก่นกลางในการจัดการศึกษา โดยมุ่งเน้นการพัฒนาคุณภาพ ภายในและภายนอกของเด็กไปพร้อมๆ กัน กล่าวคือ

๑. การพัฒนาภายใน หรือการพัฒนาแก่นแท้ของชีวิต ด้วยการบูรณาการหลักไตรสิกขา (ศีลหรือพฤติกรรม สมาธิหรือจิตใจ และปัญญา) ลงสู่วิถีชีวิต กิจวัตรประจำวัน และกิจกรรมสร้างสรรค์ ต่างๆ โดยมุ่งสู่ผลหรือพัฒนาการของผู้เรียนตามหลักภาวะ ๔ (กายภาวนา ศีลภาวนา จิตตภาวนา และปัญญาภาวนา)

๒. การพัฒนาภายนอก หรือการพัฒนาความรู้ ความเข้าใจ และทักษะที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตของผู้เรียนทั้งในปัจจุบัน และอนาคต ทั้งในส่วนของเนื้อหาสาระวิชาการ ทักษะการงาน และการดูแลตนเอง รวมถึงความสามารถที่จะระบุคุณค่าแท้ของ สิ่งต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีวิตของผู้เรียนตามความเหมาะสม ของวัยและความพร้อมของประสบการณ์ ผ่านกิจกรรมหลากหลาย ทั้งที่เป็นวิถีชีวิต อาทิ การทำความสะอาดร่างกาย การรับประทานอาหาร และกิจกรรมสร้างสรรค์ต่างๆ เช่น การฟังนิทาน การทำงาน ประดิษฐ์ เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม กระบวนการในการพัฒนาผู้เรียนที่ทั้ง ๓ โรงเรียนได้ยึดถือเป็นหลักปฏิบัตินั้น ไม่ได้มีลักษณะแยกส่วน ดังเช่นที่ผู้วิจัยแจกแจงออกมา หากแต่ทั้ง ๓ โรงเรียนได้บูรณาการองค์ประกอบการพัฒนาผู้เรียนทั้ง ๓ ด้านเข้าไว้ด้วยกันอย่าง สอดคล้องกลมกลืน

จากการศึกษาทั้งสามโรงเรียน พบว่า แนวทางในการปลูกฝังคุณธรรมและจริยธรรมให้เกิดขึ้นกับเด็ก โดยเฉพาะเด็กในระดับปฐมวัยนั้น ไม่ควรเน้นที่การท่องจำถ้อยความที่เกี่ยวข้องกับคุณธรรมและจริยธรรมแต่เพียงอย่างเดียว แต่ควรเน้นให้เด็กได้เรียนรู้ผ่านการลงมือปฏิบัติจริง ไม่ว่าจะเป็นการเล่น การทำงานฝีมือ การเคลื่อนไหวร่างกาย การทำอาหาร ตลอดจนการสนทนา พูดคุย ฯลฯ ซึ่งเมื่อเด็กมีประสบการณ์ตรงต่อสิ่งที่เขาเรียนรู้ ก็จะทำให้เกิดการจดจำได้ดียิ่งกว่าการท่องจำจากหนังสือหรือคำบอกของผู้ใหญ่ เมื่อเด็กได้เรียนรู้สิ่งที่ตนเองมีประสบการณ์ในมิติต่างๆ จากการตั้งคำถามและการเชื่อมโยงของครูผู้สอน เด็กก็จะสามารถคิดพิจารณาอย่างใคร่ครวญด้วยตนเองได้ว่า เขาสามารถนำ การเรียนรู้ที่ได้รับไปใช้ในวิถีชีวิตประจำวันได้อย่างไรบ้าง อะไรคือคุณค่าที่แท้ และอะไรคือคุณค่าที่เทียม เมื่อเด็กสามารถจำแนก แยกแยะคุณค่าแท้ออกจากคุณค่าเทียมได้ เด็กก็จะสามารถพัฒนาทักษะการคิดการตัดสินใจ ตลอดจนการกระทำ และการปฏิบัติ สิ่งต่างๆ ที่จะก่อให้เกิดประโยชน์ต่อตนเองและผู้อื่นได้ในที่สุด ซึ่งกระบวนการเหล่านี้ นับได้ว่าเป็นการปลูกฝังคุณธรรมในระดับ

ที่ลึกซึ้ง และมีความยั่งยืนถาวรมากกว่า การปลูกฝังในลักษณะของ การท่องจำเป็นตัวหนังสือ เพราะคุณธรรมในด้านต่าง ๆ นั้น ล้วนมีที่มาจากคุณค่าแท้ ซึ่งมนุษย์ควรปฏิบัติทั้งต่อตนเองและผู้อื่น ทั้งสิ้น

กระบวนการสร้างสรรค์ที่ทั้งสามโรงเรียนนำมาใช้เป็น เครื่องมือในการปลูกฝังคุณธรรมในเด็กปฐมวัย สามารถวิเคราะห์ โดยจำแนกตามหลักไตรสิกขาได้ดังนี้

๑) อริสศีลสิกขา ประกอบด้วย ความมีเมตตา ความอ่อนโยน ความมีระเบียบวินัย การเคารพในกฎ กติกา การรู้จักมารยาท ความประณีต ความรับผิดชอบต่อตนเองและผู้อื่น การทำงาน ร่วมกับผู้อื่น การตรงต่อเวลา การรู้จักเวลา การรู้จักหน้าที่ของตนเอง การแสดงออกอย่างเหมาะสมกับกาลเทศะ การพูดจาไพเราะ การทำความเคารพผู้ใหญ่

รูปแบบและแนวทางของกระบวนการสร้างสรรค์เพื่อ การพัฒนาอริสศีลสิกขา ที่ทั้ง ๓ โรงเรียนใช้ อาทิ

การเคลื่อนไหวประกอบเพลง/จังหวะ การเล่นนิทานที่มี เนื้อหาสอดแทรกคติธรรม การแสดงบทบาทสมมติ การเล่นเกม มีกติกากติกา การบริการผู้อาวุโส การตั้งวงสนทนา การกล่าวคำขอขอบคุณ ขอโทษ การปฏิบัติกิจวัตรประจำวัน เช่น การจัดกระเป๋า การทำ ความสะอาดกล่องนม การเขียนสมุดสื่อสาร การพับเก็บเสื้อผ้า การเข้าแถวเคารพธงชาติ การสวดมนต์ เป็นต้น กิจกรรมเหล่านี้ เด็กจะต้องปฏิบัติอย่างสม่ำเสมอจนเกิดเป็นความคุ้นชิน โดยการ กระทำแต่ละอย่างจะต้องทำด้วยความประณีต ละเอียดย่อน

๒) อธิจิตตสิกขา ประกอบด้วย การกำกับกาย วาจา ใจ ให้สงบนิ่ง ความมั่นใจในตัวเอง การมองตนเองในแง่มุมบวก ความภาคภูมิใจในตนเอง ความอดทน การเสียดสละ การรู้จักระอคอย การฝึกสติ สมาธิ การผ่อนคลายจิตใจ การเตรียมพร้อมทางจิตใจ ความละเอียดอ่อน ความรอบคอบ ความตั้งมั่นกับสิ่งที่กำลังทำ

รูปแบบและแนวทางของกระบวนการสร้างสรรค์เพื่อพัฒนา ด้านอธิจิตตสิกขา ที่ทั้ง ๓ โรงเรียนใช้ อาทิ การฟังนิทานชาดก การทำงานศิลปะ การทำพิธีกรรมสร้างสมาธิ การสวดมนต์ ไหว้พระ แผ่เมตตา นั่งสมาธิ และเดินจงกรม การเข้าร่วมพิธีกรรมทาง พุทธศาสนา

๓) อธิปัญญาสิกขา ประกอบด้วย การฝึกคิดวิเคราะห์ อย่างเป็นเหตุเป็นผล การรับรู้สิ่งต่างๆ ตามความเป็นจริง การแก้ปัญหาสิ่งต่างๆ ตามเหตุปัจจัย การรู้จักและสามารถแยกแยะ คุณค่าแท้และคุณค่าเทียม การสังเกตการเปลี่ยนแปลงของธรรมชาติ อย่างเป็นขั้นตอน การลงมือกระทำสิ่งที่สร้างประโยชน์แก่ตนเอง และผู้อื่น การมองเห็นขั้นตอนของการทำงาน การรู้จักตั้งคำถามและ แสวงหาคำตอบด้วยตนเอง การรู้จักความพอดีในการทำสิ่งต่างๆ

รูปแบบและแนวทางของกระบวนการสร้างสรรค์เพื่อพัฒนา ด้านอธิปัญญาสิกขาที่ทั้ง ๓ โรงเรียนใช้ อาทิ การปลูกผัก การทำอาหาร และการทำงานศิลปะ ซึ่งเด็กจะต้องฝึกกระบวนการคิด แก้ปัญหา เชื่อมโยงสิ่งที่ตนเองได้เรียนรู้ลงสู่การปฏิบัติจริง รู้จักธรรมชาติของการทำงานที่ตนเองกำลังทำอยู่ว่าควรจะจัดการ

กับงานนั้นๆ เพื่อให้ได้ผลงานออกมาตรงตามที่ตนเองต้องการ ได้อย่างไร

จากที่กล่าวมา จะเห็นได้ว่าทั้งสามโรงเรียนมีการจัดกิจกรรม การเรียนรู้ที่มุ่งไปสู่การปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมในลักษณะ ที่คล้ายคลึงกัน คือ เน้นวิถีชีวิตของเด็กตั้งแต่เรื่องการกิน อยู่ ดู ฟัง ไปจนกระทั่งเรื่องการพัฒนาทักษะทั้งในด้านการใช้ร่างกาย การคิด การกระทำที่เป็นประโยชน์ต่อตนเองและผู้อื่น อนึ่ง รูปแบบ และแนวทางของกระบวนการสร้างสรรค์ที่จำแนกตามหลักไตรสิกขา ข้างต้นนี้ สามารถประยุกต์ใช้กับบริบทหรือหน่วยการเรียนรู้ต่างๆ ได้ตามความเหมาะสมและสภาพการณ์ของห้องเรียน แต่ครูหรือ ผู้ที่นำกระบวนการดังกล่าวไปใช้ จำเป็นต้องระลึกอยู่เสมอว่า ตนในฐานะของปรโตโฆสะหรือกัลยาณมิตรของเด็กนั้น ถือเป็น ส่วนหนึ่งในกระบวนการเรียนรู้ของเด็ก ซึ่งจำเป็นจะต้องมีการ ฝึกหัดขัดเกลาตนเอง เพื่อให้เป็นแบบอย่างที่ดีของเด็ก รวมทั้ง ฝึกฝนการพิจารณาใคร่ครวญถึงคุณค่าแท้ของคุณธรรมที่ต้องการ ปลูกฝังให้เกิดขึ้นกับเด็กอย่างแท้จริง จึงจะสามารถนำกระบวนการ ดังกล่าวไปใช้ได้อย่างได้ผล

ในท้ายสุด ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะซึ่งคาดว่าจะจะเป็นประโยชน์ต่อ การนำไปใช้สำหรับผู้ที่สนใจในการจัดการศึกษาแนววิถีพุทธ ดังนี้

๑) ความเข้าใจเบื้องต้นของการนำหลักวิถีพุทธไปใช้จัด สภาพการศึกษา

ผู้บริหารและครูที่สนใจนำกระบวนการสร้างสรรค์เพื่อการ ปลูกฝังคุณธรรมในเด็กปฐมวัยไปประยุกต์ใช้ในการจัดสภาพ

การศึกษาในโรงเรียนของตนเอง จำเป็นจะต้องศึกษาถึงแนวคิดสำคัญที่เป็นรากฐานของการจัดการศึกษาวิถีพุทธ ตั้งแต่จุดเริ่มต้นหรือแหล่งที่มาของการศึกษา (ปรโตโฆสะที่ดี และโยนิโสมนสิการ) และกระบวนการของการศึกษา (หลักไตรสิกขา ประกอบด้วย อธิศีลสิกขา อธิจิตตสิกขา และอธิปัญญาสิกขา) ให้เข้าใจอย่างแท้จริง มิใช่แค่เพียงนำกระบวนการสร้างสรรค์ไปใช้แต่เพียงอย่างเดียว

๒) การประยุกต์กระบวนการสร้างสรรค์เพื่อการปลูกฝังคุณธรรมในเด็กวัยอื่นๆ

ครูหรือผู้สนใจที่ต้องการประยุกต์กระบวนการสร้างสรรค์เพื่อการปลูกฝังคุณธรรมไปใช้กับเด็กในวัยอื่นๆ จำเป็นต้องคำนึงถึงธรรมชาติการเรียนรู้ของเด็กในแต่ละวัย และความสนใจในการเรียนรู้ของเด็กที่แตกต่างกันออกไปตามพื้นฐานของเด็ก และสภาพแวดล้อมรอบตัวเป็นสำคัญ

๓) การวิจัยครั้งต่อไป

หากเป็นไปได้ ผู้ที่สนใจทำการศึกษาเรื่องกระบวนการสร้างสรรค์เพื่อปลูกฝังคุณธรรมในเด็กปฐมวัยอาจศึกษาเพิ่มเติมในแง่ต่างๆ อาทิ

- การศึกษาเปรียบเทียบกระบวนการสร้างสรรค์เพื่อการปลูกฝังคุณธรรมในเด็กปฐมวัยแต่ละรูปแบบที่อาจส่งผลให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ที่แตกต่างกันออกไป

- การศึกษาการจัดสภาพการศึกษาและรูปแบบของกระบวนการสร้างสรรค์เพื่อการปลูกฝังคุณธรรมในเด็กปฐมวัยในโรงเรียนวิถีพุทธต่างๆ ทั่วประเทศเพื่อเก็บข้อมูลมาสรุป

สังเคราะห์และจัดทำเป็นคู่มือการจัดการศึกษาระดับปฐมวัยของ
โรงเรียนวิถีพุทธ

- การศึกษาการจัดสภาพการศึกษาและรูปแบบของ
กระบวนการสร้างสรรค์เพื่อการปลูกฝังคุณธรรมที่เหมาะสมกับเด็ก
ในวัยต่างๆ

- การศึกษาเปรียบเทียบการจัดสภาพการศึกษาและรูปแบบ
ของกระบวนการสร้างสรรค์เพื่อการปลูกฝังคุณธรรมจากโรงเรียน
ในสังกัดศาสนาต่างๆ เช่น ศาสนาคริสต์ ศาสนาอิสลาม ศาสนาฮินดู
 เป็นต้น

สารบัญ

หน้า

คำนำ

เกริ่นนำ

บทสรุปสำหรับผู้บริหาร

บทที่ ๑ บทนำ

๑

๑.๑ หลักการและเหตุผล

๑

๑.๒ วัตถุประสงค์การวิจัย

๓

๑.๓ ขอบเขตการวิจัย

๓

๑.๔ นิยามศัพท์ที่เกี่ยวข้อง

๔

๑.๕ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๕

บทที่ ๒ ทฤษฎีและวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

๗

๒.๑ รูปแบบการจัดหลักสูตรการศึกษาปฐมวัยแนวพุทธ

๗

๒.๒ จุดเริ่มการศึกษา

๘

๒.๓ กระบวนการของการศึกษา

๑๔

๒.๔ การจัดการเรียนการสอนตามแนวพุทธศาสนา

๑๘

๒.๕ รูปแบบโรงเรียนวิถีพุทธ

๑๙

๒.๖ ลักษณะโรงเรียนวิถีพุทธ

๒๑

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
บทที่ ๓ ระเบียบวิธีการวิจัย	๒๗
๓.๑ กรอบแนวทางการวิจัยโดยภาพรวม	๒๗
๓.๒ รายละเอียดขั้นตอนการดำเนินการวิจัย	๒๙
บทที่ ๔ ผลการวิจัย	๓๑
๔.๑ สภาพการจัดการศึกษาของแกนนำโรงเรียนวิถีพุทธ	๓๑
๔.๒ สภาพการจัดการศึกษาระดับชั้นปฐมวัยของแกนนำ โรงเรียนวิถีพุทธ	๓๓
๔.๓ สภาพการจัดกระบวนการสร้างสรรค์เพื่อปลูกฝัง คุณธรรมในเด็กปฐมวัยของแกนนำโรงเรียนวิถีพุทธ	๔๑
บทที่ ๕ อภิปรายผล สรุป และข้อเสนอแนะ	๕๕
๕.๑ อภิปรายผล	๕๕
๕.๒ สรุป	๖๕
๕.๓ ข้อเสนอแนะ	๖๙
บรรณานุกรม	๗๓

สารบัญแผนภาพและตาราง

	หน้า
แผนภาพที่ ๑ ระบบพัฒนาผู้เรียนด้วยไตรสิกขา	๒๐
ตารางที่ ๑ กรอบแนวทางการวิจัยในภาพรวม	๒๘
ตารางที่ ๒ กิจวัตรประจำวันของนักเรียนในโรงเรียน อนุบาลหนูน้อย	๔๒
ตารางที่ ๓ กิจวัตรประจำวันของนักเรียนในโรงเรียนทอสี	๔๖
ตารางที่ ๔ กิจวัตรประจำวันของนักเรียนในโรงเรียนรุ่งอรุณ	๔๙

๑.๑ หลักการและเหตุผล

สภาพปัญหาสังคมในปัจจุบัน โดยเฉพาะที่ปรากฏอยู่ในสื่อแขนงต่างๆ ล้วนบ่งชี้ถึงความเสื่อมโทรมทางศีลธรรมและจริยธรรมของประชาชนในประเทศที่นับวันจะรุนแรงมากยิ่งขึ้นเรื่อยๆ การออกกฎหมายที่เฉียบขาดรุนแรง ลงโทษผู้กระทำผิดทางศีลธรรมและจริยธรรมย่อมเป็นเพียงการแก้ไขที่ปลายเหตุและไม่ได้ช่วยพัฒนาให้ประเทศชาติเกิดสันติสุขที่ยั่งยืนแต่ประการใด ทางรอดหนึ่งที่จะสามารถช่วยป้องกันปัญหาดังกล่าวได้คือ การเริ่มปลูกฝังรากฐานทางศีลธรรมและจริยธรรมของบุคคลตั้งแต่ยังเล็กเพื่อให้เติบโตเป็นผู้มีคุณธรรมในวันข้างหน้า

เด็กปฐมวัย (หรืออายุระหว่าง ๒ - ๖ ปี) มีธรรมชาติการเรียนรู้ที่กำลังเริ่มต้นพัฒนาทักษะการคิดในเชิงนามธรรม (เช่น การกระทำที่ถูกหรือผิด ดีหรือไม่ดี) จึงนับได้ว่าเป็นวัยที่สำคัญต่อการเริ่มต้นส่งเสริมคุณธรรมให้เกิดขึ้นภายในจิตใจ อย่างไรก็ตาม พบว่าเด็กในวัยนี้สามารถเรียนรู้ได้ดีจากการลงมือปฏิบัติ เพราะจะช่วยให้เด็กเกิดความเข้าใจต่อสิ่งที่ประจักษ์ด้วยตาตนเอง ดังนั้น หากต้องการส่งเสริมหรือปลูกฝังแนวคิดเกี่ยวกับคุณธรรมซึ่งมีลักษณะเป็น

นามธรรมสูงให้เกิดขึ้นในเด็กวัยนี้ จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่ผู้เกี่ยวข้อง จะต้องตระหนักต่อธรรมชาติการเรียนรู้ดังกล่าวของเด็กและ ออกแบบกิจกรรมการเรียนรู้ที่ช่วยให้เด็กนำตนเองเข้าสู่ ประสบการณ์เรียนรู้โดยตรง

กระบวนการสร้างสรรค์นับได้ว่าเป็นรูปแบบการจัดกระบวนการ การเรียนรู้ที่ช่วยให้ผู้เข้าร่วมกระบวนการได้เกิดความรู้ ความเข้าใจ ผ่านประสบการณ์ตรงจากการลงมือปฏิบัติจริง ปัจจุบันจะเห็นได้ว่า โรงเรียนต่างๆ เริ่มเกิดความตื่นตัวในการนำกระบวนการสร้างสรรค์ เข้าไปใช้บูรณาการกับวิชาแขนงต่างๆ เพิ่มมากขึ้น เพราะนอกจาก จะทำให้ผู้เรียนเกิดความสนุกสนานเพลิดเพลินแล้ว ยังช่วยให้เกิด ความรู้ ความเข้าใจต่อสิ่งที่เป็นเป้าหมายของแต่ละกิจกรรมได้อย่างดี รวมทั้งยังทำให้ผู้เรียนเกิดการเปลี่ยนแปลงทัศนคติ ค่านิยม ความเชื่อ อันจะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงในระดับพฤติกรรมตามมาอีกด้วย

จากแนวคิดดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษากรณี ตัวอย่างการจัดการเรียนการสอนที่นำกระบวนการสร้างสรรค์มาใช้ เป็นเครื่องมือในการปลูกฝังคุณธรรมของเด็กปฐมวัย โดยเลือกศึกษา จากกลุ่มแกนนำโรงเรียนวิถีพุทธ ซึ่งได้รับการคัดเลือกจาก กรมการศาสนาและกรุงเทพมหานครว่าเป็นกลุ่มโรงเรียนตัวอย่าง ในแง่ของการจัดการศึกษาที่สามารถบูรณาการหลักศีลธรรมและ จริยธรรมผ่านกระบวนการสร้างสรรค์ต่างๆ ได้อย่างเข้ากับธรรมชาติ การเรียนรู้ในแต่ละวัยของผู้เรียน เพื่อให้เกิดการสังเคราะห์รูปแบบ และแนวทางที่จะสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในโรงเรียนต่างๆ ได้ อันจะเป็นประโยชน์ต่อสังคมและประเทศชาติในอนาคตต่อไป

๑.๒ วัตถุประสงค์การวิจัย

การศึกษาคั้งนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อ

๑.๒.๑ เพื่อศึกษาสภาพการจัดกระบวนการสร้างสรรค์เพื่อ
ปลูกฝังคุณธรรมในเด็กปฐมวัยของกลุ่มแกนนำโรงเรียนวิถีพุทธ

๑.๒.๒ เพื่อสังเคราะห์รูปแบบและแนวทางของกระบวนการ
สร้างสรรค์เพื่อปลูกฝังคุณธรรมในเด็กปฐมวัย

๑.๓ ขอบเขตการวิจัย

การวิจัยคั้งนี้ มุ่งศึกษาสภาพการจัดกระบวนการสร้างสรรค์
เพื่อปลูกฝังคุณธรรมในเด็กปฐมวัยของกลุ่มแกนนำโรงเรียนวิถีพุทธ
ซึ่งประกอบด้วย โรงเรียนรุ่งอรุณ โรงเรียนทอสี และโรงเรียน
อนุบาลหนูน้อย เพื่อสังเคราะห์รูปแบบและแนวทางของกระบวนการ
สร้างสรรค์ดังกล่าวที่จะเป็นประโยชน์ต่อการนำไปประยุกต์ใช้ใน
โรงเรียนอื่นๆ ต่อไป

๑.๓.๑ แหล่งข้อมูล/ผู้ให้ข้อมูลในการวิจัย ในคั้งนี้
ประกอบด้วย

๑) แหล่งข้อมูลประเภทเอกสาร/หลักฐาน เป็น
เอกสาร/หลักฐานที่เกี่ยวข้องกับการจัดหลักสูตรและกิจกรรมต่างๆ
ที่มีลักษณะเป็นกระบวนการสร้างสรรค์เพื่อปลูกฝังคุณธรรมในเด็ก
ปฐมวัยของโรงเรียนรุ่งอรุณ โรงเรียนทอสี และโรงเรียนอนุบาลหนูน้อย

๒) แหล่งข้อมูลประเภทบุคคล ประกอบด้วย
ผู้บริหารสถานศึกษา และครูผู้สอนระดับปฐมวัยของโรงเรียนรุ่งอรุณ
โรงเรียนทอสี และโรงเรียนอนุบาลหนูน้อย

๓) ตัวแปร/ประเด็นหลักที่มุ่งศึกษา ประกอบด้วย
(๑) สภาพการการจัดกระบวนการสร้างสรรค์เพื่อปลูกฝังคุณธรรม
ในเด็กปฐมวัย (๒) รูปแบบและแนวทางของกระบวนการสร้างสรรค์
ที่ส่งผลต่อการปลูกฝังคุณธรรมในเด็กปฐมวัย

๔) เวลา/ช่วงเวลาในการศึกษา คือ เดือนกรกฎาคม
- ตุลาคม ๒๕๕๘ (ประมาณ ๔ เดือน)

๑.๔. นิยามศัพท์ที่เกี่ยวข้อง

- **การปลูกฝังคุณธรรม** หมายถึง การจัดสภาพการเรียนรู้
เพื่อให้ผู้เรียนมองเห็นคุณค่าของการมีศีลธรรมและจริยธรรมในด้าน
ต่าง ๆ และนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทัศนคติ ค่านิยม ความเชื่อ
และพฤติกรรมที่มีลักษณะสอดคล้องกันตามมา

- **เด็กปฐมวัย** หมายถึง เด็กชายและหญิง ที่กำลังศึกษาอยู่
ในระดับชั้นอนุบาล ๑ - ๓

- **กระบวนการสร้างสรรค์** หมายถึง กระบวนการที่ถูก
ออกแบบขึ้นในรูปแบบของกิจกรรมซึ่งสอดคล้องกับวัยและธรรมชาติ
การเรียนรู้ของผู้เข้าร่วมกระบวนการ โดยมีจุดประสงค์ให้ผู้เข้าร่วม
กระบวนการเกิดการเรียนรู้ และนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทัศนคติ
และพฤติกรรมตามมา

- **กลุ่มแกนนำโรงเรียนวิถีพุทธ** หมายถึง กลุ่มโรงเรียนที่ได้รับการคัดเลือกจากกระทรวงศึกษาธิการ และกรมการศาสนา ให้เป็นตัวอย่างสถานศึกษาที่จัดการศึกษาโดยบูรณาการหลักพุทธศาสนาเข้ากับกระบวนการเรียนรู้ของผู้เรียนได้อย่างสอดคล้องและเหมาะสมกับธรรมชาติการเรียนรู้ในแต่ละวัย ซึ่งโรงเรียนดังกล่าวประกอบด้วย โรงเรียนรุ่งอรุณ โรงเรียนทอสี และโรงเรียนอนุบาล
หนูน้อย

๑.๕ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑.๕.๑ ผลทางตรง

- ๑) ทราบสภาพการจัดกระบวนการสร้างสรรค์เพื่อปลูกฝัง คุณธรรมในเด็กปฐมวัยของกลุ่มแกนนำโรงเรียนวิถีพุทธ
- ๒) ได้รูปแบบและแนวทางของกระบวนการสร้างสรรค์เพื่อปลูกฝังคุณธรรมในเด็กปฐมวัย

๑.๕.๒ ผลทางอ้อม

- ๑) เป็นแนวทางสำหรับผู้บริหารและครูในการพัฒนารูปแบบการปลูกฝังคุณธรรมในเด็กปฐมวัยผ่านกระบวนการสร้างสรรค์
- ๒) เป็นประโยชน์ต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการนำรูปแบบการปลูกฝังคุณธรรมในเด็กปฐมวัยผ่านกระบวนการสร้างสรรค์ไปประยุกต์ใช้ในบริบทต่าง ๆ
- ๓) เป็นแนวทางในการศึกษาวิจัยต่อไป

๖

การปลูกฝังคุณธรรมในเด็กปฐมวัยผ่านกระบวนการสร้างสรรค์
ของแกนนำโรงเรียนวิถีพุทธ

ทฤษฎีและวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

๒.๑ รูปแบบการจัดหลักสูตรการศึกษาปฐมวัยแนวพุทธ

จากการศึกษาและรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับการจัดการศึกษาสำหรับเด็กปฐมวัยในประเทศไทย พบว่า ส่วนใหญ่ทฤษฎี หลักการ รวมถึงรูปแบบการจัดหลักสูตรที่ใช้กันตามโรงเรียนต่างๆ มีพื้นฐานมาจากต่างประเทศ โดยเฉพาะในยุโรป และสหรัฐอเมริกา รวมถึงประเทศอิสราเอล อย่างไรก็ตาม ในปัจจุบัน นักการศึกษาหลายท่านได้พยายามศึกษาและผสมผสานความรู้ตามหลักสากลเข้ากับ ภูมิปัญญา วิถีชีวิต แนวคิดทางพุทธศาสนา และระบบคุณค่าของสังคมไทย เพื่อพัฒนาการจัดการศึกษาแนวพุทธ

การพัฒนามนุษย์ตามหลักพุทธศาสนาได้กล่าวถึงการฝึกฝน พัฒนามนุษย์ให้สมบูรณ์ตามหลักไตรสิกขา อันประกอบด้วย ศีล สมาธิ ปัญญา หรืออีกนัยหนึ่งคือ พฤติกรรม จิตใจ และปัญญา ไปพร้อมกัน โดยเน้นที่การพัฒนาปัญญาเป็นแกนหลักสำคัญของกระบวนการศึกษา โดยเฉพาะอย่างยิ่งการฝึกฝนให้เกิดความรู้ ความเข้าใจในสิ่งทั้งหลายตามที่เป็นจริง สามารถเข้าใจเหตุปัจจัย และแก้ไขปัญญาได้ มีความประพฤติที่เป็นมาตรฐานในสังคม

มีจิตใจที่ผ่องใส เบิกบาน เป็นอิสระทั้งภายนอกและภายใน
ดับความทุกข์ ความเดือดร้อนที่เกิดขึ้นกับตน หรืออีกนัยหนึ่งคือ
เป็นที่พึ่งให้กับตนเองได้

๒.๒ จุดเริ่มของการศึกษา

แก่นแท้ของการศึกษา คือการพัฒนาตนโดยมีการพัฒนา
ปัญญาเป็นแกนกลาง ซึ่งเป็นกระบวนการที่ดำเนินไปภายใน
ตัวบุคคล แกนนำของกระบวนการแห่งการศึกษา ได้แก่ ความรู้
ความเข้าใจ ความคิดเห็น แนวความคิด ทักษะคิด ค่านิยมที่ถูกต้อง
ดีงาม เกื้อกูลแก่ชีวิตและสังคม สอดคล้องกับความเป็นจริง เรียกสั้นๆ
ว่า สัมมาทิฐิ เมื่อรู้เข้าใจ คิดเห็นดีงาม ถูกต้องครบตามความ
เป็นจริงแล้ว การคิด การพูด การกระทำ และการแสดงออก
หรือปฏิบัติการณ์ต่างๆ ก็ถูกต้องดีงาม เกื้อกูล นำไปสู่การดับทุกข์
แก้ปัญหาก็ได้

สัมมาทิฐิ แบ่งได้เป็น ๒ ระดับ คือ

๑. ทักษะ ความคิดเห็น แนวคิด ความคิด ทฤษฎี
ความเชื่อถือ ค่านิยม จำพวกที่เชื่อหรือยอมรับรู้การกระทำและ
ผลการกระทำของตน หรือสร้างความสำนึกในความรับผิดชอบ
ต่อการกระทำของตน เป็นความเห็นชอบตามคลองธรรม เรียกว่า
กัมมัตสกตาสัมมาทิฐิ เป็น สัมมาทิฐิระดับโลกีย์ เป็นขั้นจริยธรรม

๒. ทักษะ แนวความคิด ที่มองเห็นความเป็นไปของสิ่ง
ทั้งหลายตามธรรมแห่งเหตุปัจจัย ความรู้ความเข้าใจสิ่งทั้งหลาย

ตามสภาวะของมันหรือตามที่มันเป็น ไม่เอนเอียงไปตามความชอบ
ความชังของตน หรือตามที่ต้องการให้มันเป็น อย่าทำให้มันเป็น
ความรู้ความเข้าใจสอดคล้องกับความเป็นจริงแห่งธรรมดา เรียกว่า
สัจจานุโลมิกญาณ เป็นสัมมาทิฏฐิแนวโลกุตระ เป็นขั้นสัจธรรม

อย่างไรก็ดี กระบวนการของการศึกษาภายในตัวบุคคล
จะเริ่มต้นและดำเนินไปได้ ต้องอาศัยความสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อม
และอิทธิพลจากภายนอกเป็นแรงผลักดัน หรือเป็นปัจจัยก่อตัว
ถ้าได้รับการถ่ายทอด แนะนำชักจูง เรียนรู้จากแหล่งความรู้
ความคิดที่ถูกต้อง หรือรู้จักเลือก รู้จักมอง รู้จักเกี่ยวข้อง พิจารณา
โลกและชีวิตในทางที่ถูกต้อง ก็จะก่อให้เกิด สัมมาทิฏฐิ นำไปสู่
การศึกษาที่ถูกต้อง หรือมีการศึกษา

ดังนั้น กล่าวโดยสรุป แหล่งที่มาเบื้องต้นของการศึกษา
เรียกว่า ปัจจัยแห่งสัมมาทิฏฐิ มี ๒ อย่างคือ

๑. ปัจจัยภายนอก เรียกว่า ปรโตโฆสะ แปลว่า เสียงจาก
ผู้อื่น หรือการกระตุ้นชักจูงจากภายนอก ได้แก่ การสั่งสอนแนะนำ
การถ่ายทอด การโฆษณา คำบอกเล่า ข่าวสาร คำชี้แจงอธิบาย
จากผู้อื่น ตลอดจนการเรียนรู้ เลียนแบบจากแหล่งต่างๆ ภายนอก
หรืออิทธิพลจากภายนอก แหล่งสำคัญของการเรียนรู้ประเภทนี้ เช่น
พ่อแม่ ครูอาจารย์ เพื่อน คนแวดล้อมใกล้ชิด บุคคลมีชื่อเสียง หนังสือ
สื่อมวลชนทั้งหลาย สถาบันทางศาสนาและวัฒนธรรม เป็นต้น
ในที่นี้หมายถึงเฉพาะที่แนะนำในทางที่ถูกต้องดีงาม ให้ความรู้
ความเข้าใจที่ถูกต้อง ปัจจัยข้อนี้ จัดเป็นองค์ประกอบภายนอก

หรือเรียกว่า ปัจจัยทางสังคม สำหรับบุคคลผู้มีคุณสมบัติเหมาะสม สามารถทำหน้าที่เป็นปรโตโมสะที่ดี มีคำเรียกเฉพาะว่า กัลยาณมิตร

๒. **ปัจจัยภายใน** เรียกว่า โยนิโสมนสสิการ แปลว่า การทำในใจโดยแยบคาย ความรู้จักคิด หรือคิดเป็น หมายถึง การคิดอย่างมีระเบียบหรือคิดตามแนวทางของปัญญา คือ การรู้จักมอง รู้จักพิจารณาสิ่งทั้งหลายตามสภาวะ เช่น ตามที่สิ่งนั้นๆ มันเป็นของมัน โดยวิธีคิดหาเหตุปัจจัย สืบค้นถึงต้นเค้า สืบสาวให้ตลอดสาย แยกแยะสิ่งนั้นๆ เรื่องนั้นๆ ออกให้เห็นตามสภาวะ และตามความสัมพันธ์สืบทอดแห่งเหตุปัจจัย โดยไม่เอาความรู้สึกด้วย ตัณหาอุปาทานของตนเองเข้าจับหรือเคลือบคลุม ทำให้เกิดความตึงาม และแก้ปัญหาก็ จัดเป็นองค์ประกอบภายใน หรือปัจจัยภายในตัวบุคคล และอาจเรียกได้ว่าเป็น วิธีการแห่งปัญญา

วิธีคิดแบบโยนิโสมนสสิการ มี ๑๐ วิธี คือ

(๑) **วิธีคิดแบบสืบสาวหาเหตุปัจจัย** คือ พิจารณาปรากฏการณ์ที่เป็นผลให้รู้จักสภาวะที่แท้จริงนั้นๆ หรือพิจารณาปัญหาเพื่อหาหนทางแก้ไข ด้วยการค้นหาสาเหตุและปัจจัยต่างๆ แนวปฏิบัติคือ คิดสืบสาวโดยถามไปที่ความสัมพันธ์ ส่งผลสืบทอดกันมา (อาจเรียกว่าวิธีคิดแบบอัทปปัจยตา) เช่น เมื่อสิ่งนี้มี สิ่งนี้จึงมี เมื่อสิ่งนี้เกิดขึ้น สิ่งนี้จึงเกิดขึ้น เป็นต้น และคิดแบบสอบสวน โดยการตั้งคำถามจากเค้าเงื่อนที่มีอยู่ เพื่อสืบมาถึงคำตอบของเงื่อนนั้นๆ

(๒) วิธีคิดแบบแยกแยะส่วนประกอบหรือกระจายเนื้อหา เป็นการคิดที่มุ่งให้มองและให้รู้จักสิ่งทั้งหลายตามสภาวะของมันเอง เช่น ความไม่มีแก่นสารหรือความไม่มีตัวตนที่แท้จริงของสิ่งทั้งหลาย ให้หายยึดติด ถือมันในสมมติบัญญัติ มองให้เห็น เช่น รูปกายของคนเราประกอบด้วยเนื้อหนัง กระดูก อวัยวะ ฯลฯ ที่เปลี่ยนแปลงไปตลอดเวลา ซึ่งเป็นเรื่องธรรมดาปกติ เป็นต้น

(๓) วิธีคิดแบบสามัญลักษณะ หรือวิธีคิดแบบรู้เท่าทันธรรมดา คือมองอย่างรู้ความเป็นไปของสิ่งทั้งหลายที่เริ่มด้วยเหตุและปัจจัยมาปรุงแต่ง จึงเกิดเป็นผลอย่างหนึ่ง เมื่อเหตุเปลี่ยนปัจจัยเปลี่ยน ผลจึงแปรตาม ไม่คงที่ด้วยตัวของมันเอง จึงไม่สามารถคงอยู่ตลอดไป เป็นต้น จึงวางใจได้ว่า การกระทำใดๆ คือควรกระทำที่เหตุและปัจจัยหรือการแก้ปัญหาใดๆ ก็ให้เข้าใจเหตุปัจจัยทั้งหลายที่ทำให้เป็นปัญหา แล้วจัดการไปตามเหตุและปัจจัยนั้น หรือสร้างเหตุปัจจัยขึ้นใหม่ จึงจะเป็นอิสระ

(๔) วิธีคิดแบบอริยสัจ หรือคิดแบบแก้ปัญหาคือเริ่มจากกำหนดรู้ปัญหาให้ชัดเจนก่อน แล้วคิดสืบค้นหาเหตุที่มาที่แท้จริง ฟังปัญหานั้นเพื่อเตรียมแก้ไข โดยมีจุดมุ่งหมายหรือเป้าหมายของตนให้แน่ชัดแล้ว จึงคิดวางวิธีปฏิบัติ เพื่อกำจัดสาเหตุของปัญหาให้บรรลุจุดมุ่งหมายของตน

(๕) วิธีคิดแบบอรรถธรรมสัมพันธ์ หรือคิดตามหลักการและความมุ่งหมาย คือคิดให้เข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างหลักการกับความมุ่งหมาย เพื่อว่าเมื่อลงมือปฏิบัติ จะไม่คลาดเคลื่อนเลื่อนลอยไร้ขอบเขต และให้ตรงสู่ผลตามความมุ่งหมาย

(๖) **วิธีคิดแบบคุณโทษและทางออก** เป็นการมองสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริงอีกแบบหนึ่ง ซึ่งเน้นการยอมรับความจริงตามที่สิ่งนั้นๆ เป็นอยู่ทุกแง่ทุกมุม ไม่ว่าจะด้านดีหรือด้านด้อยคุณหรือโทษ เพื่อที่จะหาทางออกไปจากภาวะไม่พึงประสงค์ คือรู้จุดมุ่งหมายใหม่ที่ดีกว่า

(๗) **วิธีคิดแบบคุณค่าแท้คุณค่าเทียม** หรือการพิจารณาเพื่อสกัดหรือบรรเทาอันตราย เป็นขั้นฝึกหัดขัดเกลากิเลสตัดทางมิให้กิเลสเข้ามาครอบงำจิตใจ เพราะคนเราต้องเข้าไปเกี่ยวข้องกับวัตถุ ปัจจัย อุปกรณ์อำนวยความสะดวกในชีวิตประจำวันตลอดเวลา เพื่อสนองความต้องการของตนเองเพื่อประโยชน์ต่อการเป็นอยู่อย่างผาสุก เกื้อกูลแก่การปฏิบัติหน้าที่ การงานการบำเพ็ญประโยชน์สุข จึงควรมุ่งเอาแต่ความสะดวกปลอดภัย แข็งแรง ทนทาน เป็นต้น นั่นคือมองที่คุณค่าแท้ ส่วนคุณค่าเทียมคือ การเสพสิ่งอำนวยความสะดวกเหล่านั้นเพื่อปรนเปรอความอยาก เป็นความรู้สึกสนุกสนาน เป็นเครื่องแสดงฐานะความโก้หรู อวดความมั่งมี มุ่งสวยหรูเด่นดัง เป็นต้น

(๘) **วิธีคิดแบบอุปายปลูกเร้าคุณธรรม** หรือวิธีคิดแบบเร้ากุศลหรือคิดแบบกุศลภาวนา เป็นไปเพื่อสกัดหรือบรรเทาขัดเกลาอันตราย เช่น ในการประสบสิ่งหนึ่งสิ่งใดอย่างเดียวกันแต่บุคคลแต่ละคนนั้นรับรู้ต่างกัน เพราะสังขารการปรุงแต่งไปคนละทาง ในกรณีของเด็กๆ ควรฝึกการทำจิตใจให้ผ่องใส ด้วยการชี้ให้เห็นและพอใจในความสามารถของตนเอง พอใจในผู้อื่นและสรรพสิ่งต่างๆ ด้วยการฝึกรู้จักคุณด้วยความกตัญญูบ้าง การฝึก

การทำงานง่าย ๆ ให้สำเร็จด้วยตนเองบ้าง การฝึกการให้การรับ
ให้เป็น เป็นต้น

(๙) วิธีคิดแบบเป็นอยู่ในขณะปัจจุบัน คือการมีสติระลึก
รู้ตนเอง ไม่ว่าจะ เป็นกิริยาอาการ วาจา ความรู้สึก อารมณ์ใน
ขณะปัจจุบัน และรู้ความคิดของตนเองในขณะนั้น รวมทั้งรู้ว่า
ความคิดนั้นเป็นอดีตหรืออนาคตด้วย คือการตามจิตมิให้หลุดลอย
ไปช่องแหวะวนเวียนอยู่กับเรื่องราวต่าง ๆ อารมณ์ต่าง ๆ ที่เกินกว่าเรา
จะนำมาเป็นการตัดสินใจปฏิบัติกิจในขณะปัจจุบันได้ เช่น
หวนหาสิ่งที่ผ่านไปแล้วบ้าง หรือคิดล่วงหน้ากับสภาพสิ่งที่ยัง
ไม่มาบ้าง บางครั้งจึงกระทำการด้วยความเลื่อนลอย หรือด้วยความ
ฟุ้งซ่าน จึงผิดพลาดได้ง่าย เป็นการกระทำโดยประมาท

(๑๐) วิธีคิดแบบวิภาษวาท คือ การคิดแบบมองให้เห็น
ความจริงโดยแยะแยะออกให้เห็นแต่ละแง่แต่ละด้านจนครบทุกด้าน
ไม่เอาน้ำแ่งใดแ่งหนึ่งเพียงแ่งเดียวมาวินิจฉัย วิภาษวาทนั้น
ตามความหมายแปลว่าการพูดแยกแยะ พูดจำแนก หรือแสดง
คำสอนแบบวิเคราะห์ ลักษณะสำคัญของความคิดและการพูดแบบนี้
คือ การมองและแสดงความจริง โดยแยะแยะออกให้เห็นแต่ละแง่
แต่ละด้าน ไม่ด่วนตีขลุม ด่วนสรุปความหรือตัดสินดำขาว ดีชั่วไป
อย่างพรวดพราด หรือในทางตรงกันข้ามก็คือ ไม่เพิกเฉยละเลย
ไม่เอาใจใส่ จนกลายเป็นนิสัยไม่เอาเรื่องเอาราว รับรู้แต่เพียงผิวเผิน
ไม่ถือนัยสำคัญที่จะมองหาความจริงให้ครบถ้วน รอบคอบ เป็นต้น
การศึกษาจะสำเร็จผลแท้จริง บรรลุจุดมุ่งหมายได้ก็เพราะ
โยนิโสมนสิการ ซึ่งอาจให้เกิดการศึกษาได้โดยไม่มีปรโตโฆสะ

แต่ปรโตโฆสะ จะต้องนำไปสู่โยนิโสมนสิการด้วยจึงจะสัมฤทธิ์ผลของการศึกษาที่แท้ อย่างไรก็ตาม แม้ความจริงจะเป็นเช่นนี้ก็ไม่ต้องมองข้ามความสำคัญของปรโตโฆสะ เพราะตามปกติคนที่ไม่ต้องอาศัยปรโตโฆสะเลย ใช้แต่โยนิโสมนสิการอย่างเดียว ก็มีแต่อัจฉริยบุคคลยอดเยี่ยม เช่น พระพุทธเจ้า เป็นต้น ส่วนคนทั่วไปที่เป็นส่วนใหญ่หรือคนทั้งหมดในโลก ต้องอาศัยปรโตโฆสะเป็นที่ชักนำชี้ช่องทางให้

๒.๓ กระบวนการของการศึกษา

กระบวนการของการศึกษา แบ่งได้เป็น ๓ ชั้น เรียกว่า ไตรสิกขา ซึ่งจัดวางรูปขึ้นโดยมุ่งให้ผลเกิดขึ้นตามหลักปฏิบัติแห่งอริยมรรค ซึ่งหมายถึง ทางดำเนินสู่ความดับทุกข์ที่ทำให้เป็นอริยชน หรือ วิธีดำเนินชีวิตที่ประเสริฐนั่นเอง การฝึกฝนอบรมให้องค์ทั้ง ๘ แห่งมรรคานั้นเกิดมีและเจริญงอกงาม ใช้ประโยชน์ได้บริบูรณ์ยิ่งขึ้น แก้ไขปัญหาดับทุกข์ได้ดียิ่งขึ้นตามลำดับจนถึงที่สุด กล่าวคือ

๑. **อธิศีลสิกขา** คือ การฝึกฝนอบรมในด้านความประพฤติระเบียบวินัย ความสุจริตทางกายวาจาและอาชีวะ หรือเรียกว่า ศีล ซึ่งเป็นกระบวนการฝึกพฤติกรรมและการติดต่อสัมพันธ์ของมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมหรือโลกภายนอก จนบุคคลมีความพร้อมทางความประพฤติ วินัย และความสัมพันธ์ทางสังคมถึงมาตรฐานอารยชน เป็นพื้นฐานแก่การสร้างเสริมคุณภาพจิตได้ดี ตรงกับ

สัมมาวาจา คือ การพูด หรือการแสดงออกทางวาจา ที่สุจริต ไม่ทำร้ายผู้อื่น ตรงความจริง ไม่โกหกหลอกลวง ไม่ส่อเสียด ไม่ให้ร้ายป้ายสี ไม่หยาบคาย ไม่เหลวไหล ไม่เพ้อเจ้อ เลื่อนลอย แต่สุภาพน้อมนวลชวนให้เกิดไมตรี สามัคคีกัน ถ้อยคำที่มีเหตุผล เป็นไปในทางสร้างสรรค์ ก่อประโยชน์

สัมมากัมมันตะ คือ การกระทำที่ดีงาม สุจริต เป็นไปในทางสร้างสรรค์ ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ไม่เบียดเบียน ไม่ทำร้ายกัน สร้างความสัมพันธ์ที่ดีงาม ทำให้อยู่ร่วมกัน ด้วยดี ทำให้สังคมสงบสุข คือ การกระทำหรือทำการต่างๆ ที่ไม่เกี่ยวข้อง หรือไม่เป็นไปเพื่อการทำลายชีวิต ร่างกาย ทรัพย์สินของผู้อื่น

สัมมาอาชีวะ คือ การประกอบอาชีพสุจริต ไม่ก่อความเดือดร้อนเสียหายแก่ผู้อื่น ถ้าเป็นเด็ก ก็หมายความว่า ต้องปฏิบัติหน้าที่ของตัวเองให้สมกับการเลี้ยงดูของพ่อแม่

๒. อธิจิตตสิกขา คือ การฝึกฝนอบรมทางจิตใจ การปลูกฝังคุณธรรม สร้างเสริมคุณภาพ สมรรถภาพ และสุขภาพ ของจิต หรือเรียกว่า สมาธิ หรือ กระบวนการพัฒนาจิตใจ ซึ่งมีคุณสมบัติมากมายที่พึงต้องการ เช่น เมตตา กรุณา ศรัทธา กตัญญูกตเวที ความเคารพ ความเพียร ความเข้มแข็ง อดทน ความมีสติ มีความมีสมาธิ ความร่าเริง เบิกบาน ผ่องใส ความสุข ฯลฯ จนบุคคลมีความพร้อมทางคุณธรรม มีคุณภาพจิต สมรรถภาพจิต

และสุขภาพจิต พัฒนาถึงมาตรฐานของอารยชน เป็นพื้นฐานแห่ง
การพัฒนาปัญญาได้ดี ตรงกับ

สัมมาวายามะ คือ การเพียรพยายามในทางที่ดีงาม
ชอบธรรม เพียรหลีกเลี่ยงป้องกันสิ่งชั่วร้ายอกุศลที่ยังไม่
เกิดขึ้น เพียรระเลิกกำจัดสิ่งชั่วร้ายอกุศลที่เกิดขึ้นแล้ว
เพียรสร้างสรรค์ สิ่งดีงามหรือกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดขึ้น
เพียรส่งเสริมพัฒนาสิ่งดีงาม หรือกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว
ให้เพิ่มพูนเจริญงอกงามยิ่งขึ้นไป จนเพียบพร้อมไพบูลย์

สัมมาสติ คือ การมีสติกำกับตัว คุมใจไว้ให้อยู่กับ
สิ่งที่เกี่ยวข้องต้องทำในเวลานั้นๆ ใจอยู่กับกิจ จิตอยู่กับงาน
ระลึกได้ถึงสิ่งที่ดีงาม สิ่งที่เกิดอุปสรรคเป็นประโยชน์ หรือธรรม
ที่ต้องใช้ในเวลานั้นๆ เวลานั้นๆ ไม่หลงไหลเลื่อนลอย
ไม่ละเลยหรือปล่อยตัวเผอเรอ โดยเฉพาะสติที่กำกับทัน
ต่อพฤติกรรมของร่างกาย ความรู้สึก สภาพจิตใจ และ
ความนึกคิดของตน ไม่ปล่อยให้อารมณ์ที่เข้ายวนหรือ
ยั่วยุมาจุดกระชากให้หลุดหลงเลื่อนลอยไปเสีย

สัมมาสมาธิ คือ ความมีจิตตั้งมั่น จิตใจดำเนินอยู่
ในกิจในงานหรือในสิ่งที่กำหนด (อารมณ์) ได้สม่ำเสมอ
แน่วแน่เป็นอันหนึ่งอันเดียว สงบ ไม่ฟุ้งซ่าน ไม่วอกแวก
หวั่นไหว บริสุทธิ์ ผ่องใส ไม่ขุ่นมัว นุ่มนวล ผ่อนคลาย
ไม่เครียดกระด้าง เข้มแข็ง เอาจาน ไม่หดหู่ท้อแท้ พร้อมทั้ง
จะใช้งานทางปัญญาอย่างได้ผลดี

๓. อธิปัญญาสิกขา คือ การฝึกฝนอบรมทางปัญญา ให้เกิดความรู้ความเข้าใจสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง รู้ความเป็นไปตามเหตุปัจจัยที่ทำให้แก้ไขปัญหาไปตามแนวทางเหตุผล รู้เท่าทันโลกและชีวิต จนสามารถทำจิตให้บริสุทธิ์ หลุดพ้นจากความยึดมั่นถือมั่นในสิ่งต่างๆ ดับกิเลสดับทุกข์ได้ เรียกว่า ปัญญา จนบุคคลมีความพร้อมทางปัญญาถึงมาตรฐานของอารยชน สามารถดำรงชีวิตอยู่ด้วยปัญญา มีจิตใจผ่องใส เบิกบาน ไร้ทุกข์ หลุดพ้นจากความยึดติดมั่นถือมั่นต่างๆ เป็นอิสระเสรีด้วยปัญญา อย่างแท้จริง ตรงกับ

สัมมาทิฐิ คือ ทศนะ ความคิดเห็น แนวความคิด ความเชื่อถือ ทศนคติ ค่านิยมต่างๆ ที่ตั้งามถูกต้อง มองสิ่งทั้งหลายตามเหตุปัจจัยสอดคล้องกับความเป็นจริง หรือตรงตามสภาวะ

สัมมาสังกัปปะ คือ ความดำริไตรตรอง หรือคิด การต่างๆ ที่ไม่เป็นไปเพื่อเบียดเบียนตนเองและผู้อื่น ไม่เศร้าหมองขุ่นมัว เป็นไปในทางสร้างสรรค์ประโยชน์สุข เช่น คิดในทางเสียสละ หวังดี มีไมตรี ช่วยเหลือเกื้อกูล และความคิดที่บริสุทธิ์ อิงสัจจะ อิงธรรม ไม่เอนเอียง ด้วยความเห็นแก่ตัว ความคิดจะได้จะเอา หรือความเคียดแค้นชิงชัง มุ่งร้ายคิดทำลาย

หลักไตรสิกขานี้ คือกระบวนการพัฒนาพฤติกรรม พัฒนาจิตใจ และพัฒนาปัญญา เพื่อให้ชีวิตดำเนินไปสู่ความสมบูรณ์ คือภาวะที่เป็นผู้มีวิชาแล้ว มีชีวิตอยู่ด้วยปัญญา ไม่ต้องมีชีวิตอยู่โดยพึ่งพาอาศัยยอวิชา ตัณหา อุปาทาน และไม่ต้องตกอยู่ใต้อำนาจครอบงำของมันเป็นอีกต่อไป ซึ่งก็คือ การพันทุกข์ โดยกำจัดเหตุแห่งทุกข์ หรือสมุทัยได้ บรรลุจุดมุ่งหมายคือ นิโรธ เพราะปฏิบัติตามมรรคได้ครบถ้วน ดังนั้น จะเห็นได้ว่า หลักไตรสิกขา จัดวางขึ้นโดยอาศัยหลักปฏิบัติที่เรียกว่า อริยมรรค หมายถึง ทางดำเนินสู่ความดับทุกข์ที่ทำให้เป็นอริยชน หรือ วิธีดำเนินชีวิตที่ประเสริฐนั่นเอง ในแง่นี้ คือ การประสานระหว่างการพัฒนามนุษย์ ที่เรียกว่า สิกขา / ศึกษา กับการดำเนินชีวิตที่ดีของมนุษย์ ที่เรียกว่า มรรค ให้เป็นอันเดียวกัน คือ การดำเนินชีวิตชนิดที่มีการศึกษาพัฒนาชีวิตไปด้วยในตัว จึงจะเป็นชีวิตที่ดี

๒.๔ การจัดการเรียนการสอนตามแนวพุทธศาสนา

ในปัจจุบัน นักการศึกษาได้นำแนวคิดพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้ในการจัดการเรียนการสอน โดยกระทรวงศึกษาธิการ ได้จัดประชุมหารือเรื่องโรงเรียนวิถีพุทธเป็นครั้งแรกในวันที่ ๒๖ - ๒๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๔๖ และมีพระภิกษุและคฤหัสถ์ผู้ทรงคุณวุฒิ มาร่วมประชุม ประมาณ ๓๐ รูป/คน ได้ข้อสรุปเบื้องต้นถึงหลักการสำคัญของการจัดโรงเรียนวิถีพุทธ โดยให้คำนิยามของโรงเรียนวิถีพุทธว่า (กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๔๖ หน้า ๗) หมายถึง

โรงเรียนระบบปกติทั่วไปที่นำ**หลักธรรมพระพุทธศาสนา**มาใช้หรือ**ประยุกต์ใช้ในการบริหารและการพัฒนาผู้เรียนโดยรวมของสถานศึกษา** เน้นกรอบการพัฒนาตามหลัก**ไตรสิกขา**อย่างบูรณาการ ผู้เรียนได้เรียนรู้ ได้พัฒนาการกิน อยู่ ดู ฟัง ให้เป็น โดยผ่านกระบวนการทางวัฒนธรรมแสงปัญญา และมีวัฒนธรรมเมตตา เป็นฐานการดำเนินชีวิต

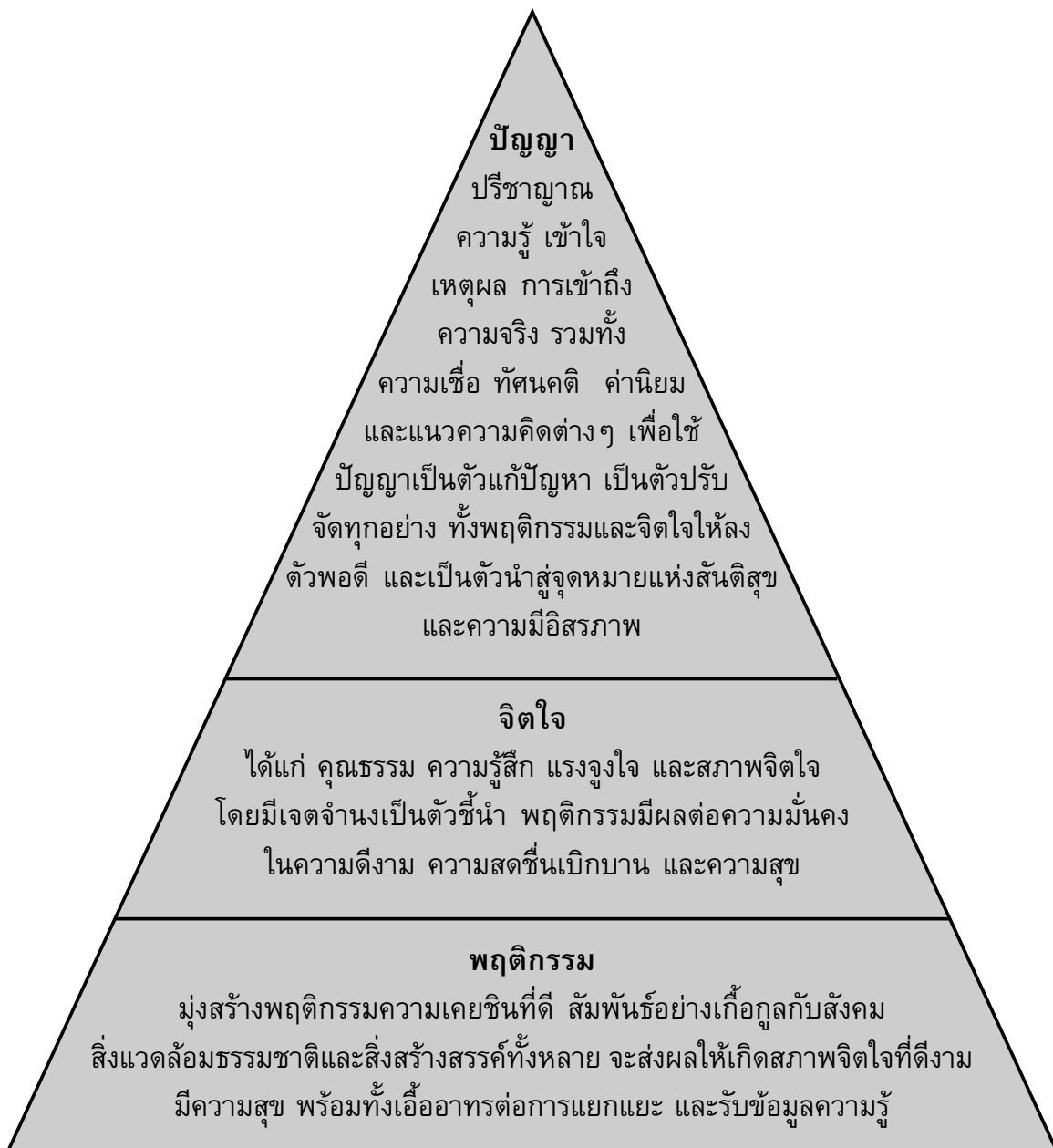
๒.๕ รูปแบบโรงเรียนวิถีพุทธ

ลักษณะจุดเน้น

โรงเรียนวิถีพุทธมีจุดเน้นที่การนำ**หลักธรรม**มาใช้ในระบบการพัฒนาผู้เรียน ซึ่งอาจเป็นการเรียนการสอนในภาพรวมของหลักสูตรสถานศึกษา หรือการจัดเป็นระบบวิถีชีวิตในสถานศึกษาของผู้เรียนส่วนใหญ่ โดยนำไปสู่จุดเน้นของการพัฒนาผู้เรียนให้เป็นผู้กิน อยู่ ดู ฟังเป็น กล่าวคือ ใช้ปัญญาและเกิดประโยชน์แท้จริงต่อชีวิต

การจัดดำเนินการของสถานศึกษาจะแสดงถึงการจัดสภาพแวดล้อมและบรรยากาศ (ปรโตโมหะ) ที่เป็นกัลยาณมิตรเอื้อในการพัฒนาผู้เรียนอย่างรอบด้าน ด้วยวัฒนธรรมแสงปัญญา การพัฒนาผู้เรียนจะกระทำผ่านระบบ**ไตรสิกขา** ซึ่งประกอบด้วยศีลหรือพฤติกรรมหรือวินัยในการดำเนินชีวิตที่ดีงามสำหรับตนและสังคม สมาธิ หรือด้านการพัฒนาจิตใจที่มีคุณภาพ มีสมรรถภาพ มีจิตใจที่ตั้งมั่นเข้มแข็งและสงบสุข และปัญญาที่มี

ความรู้ที่ถูกต้อง มีศักยภาพในการคิด การแก้ปัญหาที่แยบคาย (โยนิโสมนสิการ) โดยมีครูและผู้บริหารสถานศึกษาเป็น กัลยาณมิตรคนสำคัญ ระบบพัฒนาผู้เรียนด้วยไตรสิกขานี้ สามารถแสดงแนวคิดได้ดังแผนภาพ ต่อไปนี้

แผนภาพที่ ๑ ระบบพัฒนาผู้เรียนด้วยไตรสิกขา (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต)
อ้างถึงในกระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๔๖ หน้า ๙)

๒.๖ ลักษณะโรงเรียนวิถีพุทธ

โรงเรียนวิถีพุทธจะเน้นการจัดสภาพทุกๆ ด้านเพื่อสนับสนุนให้ผู้เรียนพัฒนาตามหลักพุทธธรรมอย่างบูรณาการ โดยส่งเสริมให้เกิดความเจริญงอกงามตามลักษณะแห่งปัญญา วุฒิธรรม ๔ ประการ คือ

๑. สัปปริสสังเสวะ หมายถึง การอยู่ใกล้คนดี ใกล้ผู้รู้ มีครู อาจารย์ดี มีข้อมูล มีสื่อที่ดี

๒. สัทธัมมัสสวนะ หมายถึง เอาใจใส่ศึกษา โดยมีหลักสูตร การเรียนการสอนที่ดี

๓. โยนิโสมนสิการ หมายถึง มีกระบวนการคิดวิเคราะห์ พิจารณาหาเหตุผลที่ดี และถูกวิธี

๔. ธรรมานุธรรมปฏิบัติ หมายถึง ความสามารถนำความรู้ ไปใช้ในชีวิตได้ถูกต้องเหมาะสม

การจัดสภาพของโรงเรียนวิถีพุทธ ประกอบไปด้วย

ด้านกายภาพ

สถานศึกษาจะจัดอาคารสถานที่ สภาพแวดล้อม ห้องเรียน และแหล่งเรียนรู้ที่ส่งเสริมการพัฒนาศีล สมาธิ และปัญญา มีมุมหรือห้องให้ศึกษาพุทธธรรม บริหารจิต เจริญภาวนาเหมาะสม หรือตกแต่งบริเวณให้เป็นธรรมชาติหรือใกล้ชิดธรรมชาติ ชวนให้มีใจสงบ และส่งเสริมปัญญา

ด้านกิจกรรมพื้นฐานวิถีชีวิต

สถานศึกษาจัดกิจกรรมวิถีชีวิตประจำวัน ประจำสัปดาห์ หรือในโอกาสต่างๆ เป็นภาพรวมของทั้งสถานศึกษา ที่เป็นการปฏิบัติบูรณาการทั้งศีล สมาธิ และปัญญา โดยเน้นการมีชีวิตรู้ วัฒนธรรมของการกิน อยู่ ดู ฟัง ด้วยสติสัมปชัญญะ เพื่อเป็นไปตามคุณค่าแท้ของการดำเนินชีวิต

ด้านการเรียนการสอน

สถานศึกษามีการจัดหลักสูตรสถานศึกษา หรือจัดการเรียนการสอนที่บูรณาการพุทธธรรมเพื่อพัฒนาผู้เรียน ผ่านกิจกรรมการเรียนการสอนอย่างชัดเจน เพื่อเป็นการพัฒนาผู้เรียนด้วยหลักพุทธธรรมอย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอ ทั้งนี้ กระบวนการเรียนรู้ควรมีลักษณะ "สอนให้รู้ ทำให้ดู อยู่ให้เห็น" โดยนักเรียนมีกระบวนการเรียนรู้การพัฒนาทั้งด้านกาย (กายภาวนา) ด้านความประพฤติ (ศีลภาวนา) ด้านจิตใจ (จิตตภาวนา) และด้านปัญญา (ปัญญาภาวนา) เพื่อให้เกิดประโยชน์ในการพัฒนาตนและสังคมโดยไม่เบียดเบียนผู้ใด และเกื้อกูลในการพัฒนาวัฒนธรรมแสงปัญญา และวัฒนธรรมเมตตา

ด้านบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์

สถานศึกษาส่งเสริมบรรยากาศของการใฝ่เรียนรู้ และพัฒนาไตรสิกขา หรือส่งเสริมการมีวัฒนธรรมแสงปัญญา และมีปฏิสัมพันธ์ที่เป็นกัลยาณมิตรต่อกัน มีบรรยากาศของการ

เคารพอ่อนน้อม ยิ้มแย้มแจ่มใส การมีความเมตตา กรุณาต่อกัน ทั้งครูต่อนักเรียน นักเรียนต่อครู ครูต่อครู และนักเรียนต่อนักเรียนด้วยกัน และสถานศึกษาส่งเสริมให้บุคลากรและนักเรียนปฏิบัติตนเป็นตัวอย่างที่ดีแก่ผู้อื่น

ด้านการบริหารจัดการ

สถานศึกษาโดยบุคลากรในสถานศึกษา ร่วมกับผู้ปกครอง และชุมชน สร้างความตระหนักและศรัทธา รวมทั้งเสริมสร้างปัญญา เข้าใจในหลักการและวิธีดำเนินการโรงเรียนวิถีพุทธร่วมกัน ทั้งนี้ผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่าย ควรเพียรพยายามสนับสนุนโดยลักษณะต่างๆ และการปฏิบัติตนเอง ที่จะสนับสนุนและเป็นตัวอย่างในการพัฒนาผู้เรียนตามวิถีชาวพุทธ สถานศึกษาวิเคราะห์เพื่อหาจุดเน้นหรือรูปแบบรายละเอียดความเป็นโรงเรียนวิถีพุทธ ตามความเหมาะสมกับบริบทของสถานศึกษา ซึ่งแต่ละสถานศึกษาจะมีจุดเน้นและรายละเอียดรูปแบบที่แตกต่างกันได้

การจัดสภาพในแต่ละด้านจะมุ่งเพื่อให้การพัฒนานักเรียนตามระบบไตรสิกขา ดำเนินได้อย่างชัดเจนมีประสิทธิภาพ ดังเช่นการจัดด้านกายภาพ ควรเป็นธรรมชาติ สภาพแวดล้อมที่ชวนให้มีจิตใจสงบ ส่งเสริมปัญญา กระตุ้นการพัฒนาศรัทธา และศีลธรรม กิจกรรมพื้นฐานชีวิต กระตุ้นให้การกิน อยู่ ดู ฟัง ดำเนินด้วยสติสัมปชัญญะเป็นไปตามคุณค่าแท้ ด้านการเรียนการสอน บูรณาการพุทธธรรมในการจัดการเรียนรู้ชัดเจน

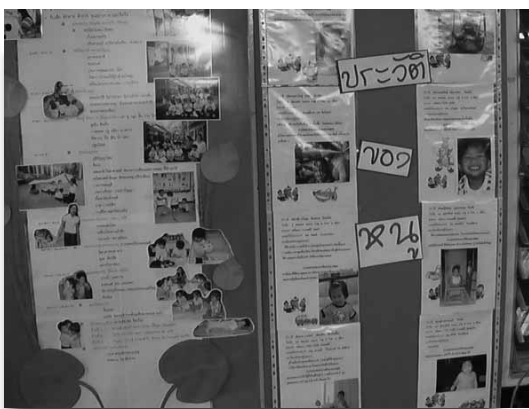
ด้านบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์ เอื้ออาทร เป็นกัลยาณมิตรต่อกัน ส่งเสริมทั้งวัฒนธรรมเมตตา และวัฒนธรรมแสงปัญญา เป็นต้น

การบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ มีขั้นตอนสำคัญ เช่น การเตรียมการ คือ เตรียมทั้งบุคลากร ผู้เกี่ยวข้อง แผนงาน ทรัพยากร ที่มุ่งเน้นสร้างศรัทธาและฉันทะในการพัฒนา การดำเนินการจัดสภาพและองค์ประกอบต่างๆ ที่จัดเพื่อส่งเสริมให้เกิดความเจริญงอกงามหรือปัญญาวิจิตรธรรม ในการพัฒนา ผู้เรียน การดำเนินการพัฒนาทั้งผู้เรียนและบุคลากรตามระบบ ไตรสิกขาอย่างต่อเนื่อง โดยใช้สภาพและองค์ประกอบที่จัดไว้ ข้างต้น ขึ้นต่อมา คือ การดูแลสนับสนุน ใกล้ชิด ด้วยท่าทีของ ความเป็นกัลยาณมิตรต่อกัน ที่จะทำให้การพัฒนานักเรียนและงาน ดำเนินได้อย่างมีประสิทธิภาพ ต่อจากนั้น มีการปรับปรุงและ พัฒนาอย่างต่อเนื่อง ด้วยอิทธิบาท ๔ และหลักอภิปญญาธรรม คือ ความไม่สันโดษในกุศลธรรม และความไม่ระย่อในการพากเพียร เป็นต้น ขั้นสุดท้ายของกระบวนการบริหารแต่เป็นฐานสู่การพัฒนา ในลำดับต่อไป คือ ชั้นประเมินผลและเผยแพร่ผลการดำเนินงาน

ลักษณะการเกื้อกูลสัมพันธ์โรงเรียนวิถีพุทธและชุมชน จะมีลักษณะของการร่วมมือทั้งสถานศึกษา บ้าน วัด และสถาบัน ต่างๆ ในชุมชน ด้วยศรัทธาและฉันทะ ที่จะพัฒนาทั้งนักเรียน และสังคมตามวิถีแห่งพุทธธรรม เพื่อประโยชน์สุขร่วมกัน

การพัฒนาบุคลากรและคุณลักษณะบุคลากร การพัฒนาโรงเรียนวิถิพุทธแม้จะยึดผู้เรียนเป็นสำคัญ แต่บุคลากร โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ผู้บริหารและครู มีความสำคัญอย่างยิ่งที่จะเป็นปัจจัยให้ผู้เรียนพัฒนาได้อย่างดี ทั้งการเป็นผู้จัดการเรียนรู้ และการเป็นแบบอย่างที่ดีในวิถีชีวิตจริง ในลักษณะ สอนให้รู้ ทำให้ดู อยู่ให้เห็น การพัฒนาบุคลากรของสถานศึกษามีความจำเป็นต้องดำเนินการอย่างต่อเนื่องหลากหลายวิธีการ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การส่งเสริมการปฏิบัติธรรมในชีวิตประจำวัน ทั้งนี้ เพื่อให้บุคลากรมีคุณลักษณะที่ดีงามตามวิถิพุทธ เช่น ศรัทธาในพระพุทธศาสนา และพัฒนาตนให้ดำเนินชีวิตที่ดีงาม ละ เลิกอบายมุข การถือศีล ๕ เป็นนิจ ความเป็นกัลยาณมิตรต่อศิษย์ และการเป็นแบบอย่างที่ดี เป็นต้น

การปลูกฝังคุณธรรมในเด็กปฐมวัยผ่านกระบวนการสร้างสรรค์
ของแกนนำโรงเรียนวิถีพุทธ

ระเบียบวิธีการวิจัย

๓.๑ กรอบแนวทางการวิจัยโดยภาพรวม

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงสำรวจและพัฒนา โดยมุ่งศึกษาสภาพการจัดกระบวนการสร้างสรรค์เพื่อปลูกฝังคุณธรรมในเด็กปฐมวัยของกลุ่มแกนนำโรงเรียนวิถีพุทธ เพื่อสังเคราะห์รูปแบบและแนวทางของกระบวนการสร้างสรรค์ดังกล่าวสำหรับเป็นตัวอย่างให้โรงเรียนอื่นๆ ที่สนใจได้นำไปประยุกต์ใช้ตามความเหมาะสม ทั้งนี้ ผู้วิจัยได้วางแผน กำหนดกรอบประเด็นที่มุ่งศึกษาในแต่ละวัตถุประสงค์ของการวิจัย กำหนดแหล่งข้อมูล/ผู้ให้ข้อมูลในการวิจัย แนวทางการเก็บรวบรวมข้อมูล และแนวทางการวิเคราะห์ข้อมูล ดังตารางที่ ๑ ต่อไปนี้

ตารางที่ ๑ กรอบแนวทางการวิจัยในภาพรวม โครงการวิจัย "การปลูกฝังคุณธรรมในเด็กปฐมวัยผ่านกระบวนการสร้างสรรค์"

วัตถุประสงค์ของการวิจัย	ตัวแปร/ประเด็นที่มุ่งศึกษา	แหล่งข้อมูล	เครื่องมือ/แนวทางการเก็บรวบรวมข้อมูล	แนวทางการวิเคราะห์ข้อมูล
๑. ศึกษาสภาพการจัดกระบวนการสร้างสรรคเพื่อปลูกฝังคุณธรรมในเด็กปฐมวัยของกลุ่มแกนนำโรงเรียนวิถีพุทธ	สภาพการจัดกระบวนการสร้างสรรคเพื่อปลูกฝังคุณธรรมในเด็กปฐมวัย	๑) เอกสาร / หลักฐานที่เกี่ยวข้องกับการจัดหลักสูตรและกิจกรรมต่างๆ ๒) ผู้บริหารสถานศึกษาและครูผู้สอนระดับปฐมวัย	- รวบรวมเอกสาร/หลักฐาน - แบบสอบถาม/สัมภาษณ์ - การสนทนากลุ่ม	- ใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหา - ใช้สถิติเชิงบรรยาย
๒. สังเคราะห์รูปแบบและแนวทางของกระบวนการสร้างสรรคเพื่อปลูกฝังคุณธรรมในเด็กปฐมวัย	รูปแบบและแนวทางของกระบวนการสร้างสรรคที่ส่งผลต่อการปลูกฝังคุณธรรมในเด็กปฐมวัย	๑) เอกสาร / หลักฐานที่เกี่ยวข้องกับการจัดหลักสูตรและกิจกรรมต่างๆ ๒) ผู้บริหารสถานศึกษาและครูผู้สอนระดับปฐมวัย	- รวบรวมเอกสาร/หลักฐาน - แบบสอบถาม/สัมภาษณ์	- ใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหา

๓.๒ รายละเอียดขั้นตอนการดำเนินการวิจัย

ดำเนินการกิจกรรมที่สำคัญๆ ดังต่อไปนี้

๑) มุ่งศึกษาสภาพการจัดกระบวนการสร้างสรรค์เพื่อปลูกฝังคุณธรรมในเด็กปฐมวัย ของกลุ่มแกนนำโรงเรียนวิถีพุทธ โดยปฏิบัติดังนี้

(๑) วิเคราะห์เอกสาร/หลักฐานที่เกี่ยวข้องกับการจัดหลักสูตรและกิจกรรมต่างๆ ที่มีลักษณะเป็นกระบวนการสร้างสรรค์เพื่อปลูกฝังคุณธรรมในเด็กปฐมวัยของโรงเรียนรุ่งอรุณ โรงเรียนทอสี และโรงเรียนอนุบาลหนูน้อย

(๒) สัมภาษณ์ผู้บริหารสถานศึกษา และครูผู้สอนระดับปฐมวัยของโรงเรียนรุ่งอรุณ โรงเรียนทอสี และโรงเรียนหนูน้อย เกี่ยวกับสภาพการจัดกระบวนการสร้างสรรค์เพื่อปลูกฝังคุณธรรมในเด็กปฐมวัย

๒) สังเคราะห์รูปแบบและแนวทางของกระบวนการสร้างสรรค์เพื่อปลูกฝังคุณธรรมในเด็กปฐมวัย ของกลุ่มแกนนำโรงเรียนวิถีพุทธ

(๑) ประมวลข้อสรุปเกี่ยวกับสภาพการจัด กระบวนการสร้างสรรค์เพื่อปลูกฝังคุณธรรมในเด็กปฐมวัย

(๒) สังเคราะห์รูปแบบและแนวทางของกระบวนการสร้างสรรค์เพื่อปลูกฝังคุณธรรมในเด็กปฐมวัย

๓) สรุปผลการวิจัย และจัดทำรายงานการวิจัย ฉบับสมบูรณ์

๔.๑ สภาพการจัดการศึกษาของแกนนำโรงเรียนวิถีพุทธ

โรงเรียนอนุบาลห้วยน้อย

เริ่มก่อตั้งปีการศึกษา ๒๕๒๓ ปัจจุบันเปิดสอนระดับเตรียมอนุบาล - ประถมศึกษาปีที่ ๓ มีนักเรียนจำนวนทั้งสิ้น ๒๑๙ คน มีครูจำนวน ๓๑ คน

สำหรับการจัดการเรียนการสอนระดับปฐมวัย มีนักเรียนจำนวนรวม ๑๔๕ คน

แบ่งตามระดับชั้น

ชั้นอนุบาล ๑ มี ๒ ห้อง ห้องเรียนละ ๒๒ คน

ชั้นอนุบาล ๒ มี ๒ ห้อง ห้องเรียนละ ๒๔ และ ๒๕ คน

ชั้นอนุบาล ๓ มี ๒ ห้อง ห้องเรียนละ ๒๖ คน

ครูระดับชั้นอนุบาล ประกอบด้วยครูประจำชั้น ๑ คน และครูผู้ช่วย ๑ คน รวม ๒ คน เป็นเพศหญิงทั้งหมด

โรงเรียนทอสี

เริ่มก่อตั้งปีการศึกษา ๒๕๓๓ ปัจจุบันเปิดสอนระดับอนุบาล
- ประถมศึกษาปีที่ ๖ มีนักเรียนจำนวนทั้งสิ้น ๒๖๔ คน มีครูจำนวน
๓๕ คน

สำหรับการจัดการเรียนการสอนระดับปฐมวัย มีนักเรียน
จำนวนรวม ๑๑๖ คน

แบ่งตามระดับชั้น

ชั้นอนุบาล ๑ มี ๒ ห้อง ห้องเรียนละ ๒๑ คน

ชั้นอนุบาล ๒ มี ๒ ห้อง ห้องเรียนละ ๒๓ คน

ชั้นอนุบาล ๓ มี ๑ ห้อง ห้องเรียนละ ๒๘ คน

ครูระดับชั้นอนุบาล ประกอบด้วยครูประจำชั้น ๑๑ คน
ครูภาษาอังกฤษ ๑ คน และครูพลศึกษา ๒ คน รวม ๑๔ คน
เป็นเพศหญิง ๑๓ คน เพศชาย ๑ คน

โรงเรียนรุ่งอรุณ

เริ่มก่อตั้งปีการศึกษา ๒๕๔๐ ปัจจุบันเปิดสอนระดับอนุบาล
- มัธยมศึกษาปีที่ ๖ มีนักเรียนจำนวนทั้งสิ้น ๙๕๐ คน มีครูจำนวน
๑๓๔ คน

สำหรับการจัดการเรียนการสอนระดับปฐมวัย มีนักเรียน
จำนวนรวม ๒๒๕ คน

แบ่งตามระดับชั้น แต่ละชั้นมี ๓ ห้องเรียน ห้องเรียนละ
๒๕ คน

ครูระดับชั้นอนุบาล ประกอบด้วยครูประจำชั้น ๒ คน และครูผู้ช่วยเฉพาะชั้นอนุบาล ๑ ห้องละ ๑ คน รวม ๒๑ คน เป็นเพศหญิงทั้งหมด

๔.๒ สภาพการจัดการศึกษาระดับชั้นปฐมวัยของแกนนำโรงเรียนวิถีพุทธ

โรงเรียนอนุบาลหนูน้อย

การจัดการเรียนการสอนระดับปฐมวัยของโรงเรียนอนุบาลหนูน้อยมุ่งเน้นการพัฒนาเด็กให้เป็นคนที่สมบูรณ์ รู้จักการดำเนินชีวิตที่ดีงาม ถูกต้อง หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือ การฝึกฝนความเป็นมนุษย์ของตนเอง เพื่อให้เป็นผู้ที่สามารถพัฒนาวัตถุสภาพแวดล้อม ความเป็นอยู่ภายนอก ให้เกิดความเจริญยิ่งๆ ขึ้นได้ นอกจากนี้ยังจำเป็นต้องมีความรู้ ทั้งด้านวิชาการ และด้านวิชาชีพ เพื่อนำไปใช้ในการดำรงชีวิต และสร้างคุณประโยชน์ต่อตนเอง สังคม และประเทศชาติ ดังปรัชญาของโรงเรียนที่ว่า "รู้จักตนเอง เรียนรู้ โลกรอบตัว มีจริยธรรม นำความสามารถ สู่ความสุข"

กระบวนการเรียนรู้หรือกิจวัตรประจำวัน ถูกออกแบบ โดยคำนึงถึงเป้าหมายของการจัดการศึกษา ๓ ส่วน ประกอบด้วย

๑. การพัฒนาให้เด็กเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งพฤติกรรม จิตใจ ปัญญา ไปสู่ความดี โดยเด็ก ๆ ต้องฝึกมารยาท การอยู่ ร่วมกันและการปฏิบัติต่อผู้อื่น เช่น การพูดไพเราะ การกล่าวคำ ขอบคุณและขอโทษ การกราบพระ การกราบผู้ใหญ่ การดูแล สิ่งรอบตัวให้เรียบร้อย มีระเบียบสวยงาม และการฝึกพฤติกรรม การเสพบริโภคปัจจัย ๔ แต่พอดี โดยเฉพาะการรับประทานอาหาร เป็นต้น สำหรับในด้านจิตใจ จะมีการปฏิบัติฝึกจิตใจแบบง่าย ๆ

ด้วยการเดินจงกรม นั่งสมาธิ ฝึกความสงบ ฝึกการควบคุม จิตใจ และความมั่นคงของใจ เป็นต้น สำหรับด้านของ ปัญญา จะมีการให้เด็กได้ ศึกษาและเรียนรู้ธรรมชาติ รอบตัว มีการฝึกการสังเกต

จดบันทึก รวมถึงตลอดถึงมีการฝึกวิเคราะห์กิจกรรมต่างๆ ที่เกิดขึ้น

๒. การพัฒนาความรู้ความเข้าใจต่อองค์ประกอบในระบบ ชีวิตแบบเป็นองค์รวม โดยนำเรื่องการรู้จักตนเอง สังคมรอบตัว ธรรมชาติ และเทคโนโลยีมาเป็นเนื้อหาแบบเรียน และบูรณาการ โดยไม่แยกหน่วยย่อย

๓. การพัฒนาด้านวิชาการและวิชาชีพ คือการพัฒนาสติปัญญา กระบวนการคิดซึ่งปรากฏอยู่ในกลุ่มทักษะ ความสามารถทางวิชาการ ประกอบด้วย ภาษาไทย คณิตศาสตร์ ภาษาอังกฤษ และวิทยาศาสตร์ และการพัฒนาทักษะที่จะนำไปสู่การประกอบวิชาชีพซึ่งปรากฏในกลุ่มทักษะ ความสามารถในวัฒนธรรมไทยและภูมิปัญญาไทย ประกอบด้วย หัตถกรรม คหกรรม วรรณกรรม ศิลปกรรม กสิกรรม นาฏกรรม สถาปัตยกรรม คีตกรรมและดนตรี

โรงเรียนทอสี

การจัดการเรียนการสอนระดับปฐมวัยของโรงเรียนทอสี มุ่งเน้นการพัฒนาเด็กให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งด้านพฤติกรรม จิตใจ และปัญญา ด้วยการปลูกฝัง ทาน ศีล ภาวนา และหน้าที่ลงในวิถีชีวิตประจำวัน โดยมีจุดมุ่งหมายสูงสุด คือ การที่เด็กสามารถพัฒนาตนเองด้วยศีล สมาธิ ปัญญา หรือเรียกว่าเป็นผู้มี "วิชา" และจุดมุ่งหมายรอง คือ การที่เด็กสามารถพัฒนาความรู้

ความสามารถของตนเพื่อนำไปใช้ในชีวิตร หรือเรียกว่าเป็นผู้มี "วิชา" ทั้งนี้ ครูจะต้องมองเด็กเป็น "ทรัพยากร" กล่าวคือสามารถพัฒนาเด็กในด้านวิชาการผ่านการจัดการเรียน

การสอนตามหลักธรรม ที่เรียกว่า
ปรียัติ ปฏิบัติ ปฏิเวธ ซึ่งเน้น
กระบวนการเรียนรู้ อย่างบูรณาการ
คือ เด็กมีโอกาสได้ลงมือ ปฏิบัติจริง
และสามารถนำไปสู่การคิดวิเคราะห์

เชื่อมโยงกับประสบการณ์เรียนรู้ของตนเองได้ และมองเด็กเป็น
"ชีวิต" กล่าวคือ สามารถพัฒนาเด็ก โดยการจัดการเรียนการสอน
ตามหลักไตรสิกขา ซึ่งมุ่งเน้นการพัฒนา พฤติกรรม คุณธรรม
จริยธรรม และปัญญาของเด็ก เช่น การสร้างวินัยในตนเอง
การมีจิตใจที่มั่นคง การเข้าใจตนเองและผู้อื่น เป็นต้น

กระบวนการเรียนรู้หรือกิจวัตรประจำวัน ถูกออกแบบโดย
คำนึงถึงเป้าหมายของการจัดการศึกษา ๒ ประการ คือ

๑. เป้าหมายที่ตั้งไว้ในการพัฒนาเด็ก ทั้งพฤติกรรม จิตใจ
ปัญญา กล่าวคือ เรียนแล้วผู้เรียนพัฒนาขึ้น เรียนแล้วผู้สอน
พัฒนาขึ้น เรียนแล้วมีประโยชน์ต่อผู้อื่น เรียนแล้วเกื้อกูลต่อ
ธรรมชาติสิ่งแวดล้อม และเรียนแล้วเป็นฐานให้ก้าวต่อไปในความดี

๒. เป้าหมายในการพัฒนาด้านวิชาการ สาระทั้ง ๘
ที่ตอบรับกับไตรสิกขา คือ เรียนวิชาการให้ชำนาญแม่นยำ
ด้วยความเข้าใจ นำไปใช้เป็น เรียนด้วยกระบวนการทางจิต
พัฒนาจิต เพื่อก่อให้เกิดปัญญาในการสัมพันธ์กับโลก สังคม
และสิ่งแวดล้อม โดยเด็กเรียนสาระต่างๆ เพื่อตอบคำถามว่า
พวกเขาสามารถติดต่อสัมพันธ์กับโลกธรรมชาติ สังคมได้อย่างไร

ทั้งนี้ กิจวัตรของนักเรียนในระดับชั้นปฐมวัยประกอบด้วย ๔ กลุ่มใหญ่ คือ

๑. กิจกรรมเสริมประสบการณ์ เช่น การเล่น การทำงาน ศิลปะ

๒. กิจกรรมในการเรียน สาระวิชา

๓. กิจกรรมในชีวิตของตนเอง เช่น กินข้าว อาบน้ำ แปรงฟัน
พับผ้า ซักผ้า

๔. กิจกรรมในชีวิตเพื่อสังคม เช่น การเช็ดล้าง
การเพาะปลูก การดูแลบริการผู้ใหญ่ การเก็บโต๊ะอาหาร

โรงเรียนรุ่งอรุณ

การจัดการเรียนการสอนระดับปฐมวัยของโรงเรียนรุ่งอรุณ มุ่งเน้นที่การพัฒนาเด็กให้เป็นผู้ "เก่ง ดี มีสุข" กล่าวคือ "เก่ง" ในเรื่อง วิชาการ อาทิ ความจำ คณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ ศิลปะ "ดี" ในเรื่องคุณธรรม จริยธรรม อาทิ ความกตัญญู ความมีระเบียบวินัย ความรับผิดชอบ และ "มีสุข" ซึ่งเป็นผลที่ตามมา จากความเก่งและดี นั้นเอง ทั้งนี้ ในการปลูกฝังทั้งทางด้านวิชาการ และด้านคุณธรรม จริยธรรม ครูจะเป็นผู้จัดกระบวนการเรียนรู้ผ่าน หลักการ "กินอยู่ ดูฟังเป็น" กล่าวคือ ออกแบบการเรียนรู้ให้ สอดคล้องกับวิถีชีวิต ประจำวัน เช่น การรับประทานอาหารที่ดี มีประโยชน์ และพอเพียง กับความต้องการของร่างกาย ความกตัญญูรู้คุณบิดามารดา ครู อาจารย์ เพื่อน และสิ่งแวดล้อม การเลือกรับสิ่งที่ควรดูและควรฟัง เพื่อให้เกิดประโยชน์ที่ดีแก่ตนเอง เป็นต้น

กระบวนการเรียนรู้หรือกิจวัตรประจำวัน ถูกออกแบบ โดยคำนึงถึงผลที่จะเกิดกับผู้เรียน ทั้งด้าน "ความรู้" หรือองค์ความรู้สากล และ "การพัฒนาตน" จนมีพฤติกรรมการเรียนรู้ที่ดี เกิดการเปลี่ยนแปลงตนเองในทางที่ดีขึ้น ซึ่งทั้ง ๒ ด้านนี้ มีเงื่อนไข สำคัญ คือ สารวิชาควรมีที่มาที่ไปเพื่อชักจูงนักเรียนไปพบคุณค่า ที่แท้จริงของสรรพสิ่ง ภายใต้อบเชตทั้งกว้างและลึกของสาร นั้นๆ ได้ และกระบวนการเรียนรู้จำเป็นต้องเชื่อมโยงสู่ชีวิต เพื่อให้นักเรียนสามารถพัฒนากาย วาจา ใจ ไปสู่ปัญญาได้ด้วยตนเอง ผ่านหน่วยการเรียนรู้บูรณาการ ทั้งนี้ กิจวัตรของ นักเรียนในระดับชั้นปฐมวัยประกอบด้วย ๕ กลุ่มใหญ่ คือ

๑. การเล่น ที่สอดคล้องกับวิถีชีวิต ประกอบด้วย การเล่น อย่างมีแบบแผน กติกา และการเล่นอิสระ ตามจินตนาการ

๒. กิจวัตรประจำวัน การช่วยเหลือตนเอง การดูแลรักษา ความสะอาดของร่างกาย การจัดเก็บของใช้ส่วนตัวและส่วนรวม และการรับประทานอาหาร เป็นต้น

๓. การงาน เช่น การทำอาหาร การทำงานศิลปะ หรืองาน ประดิษฐ์อื่น ๆ

๔. ทักษะวิชาการและทักษะชีวิต เช่น คณิตศาสตร์ และการใช้ภาษาเพื่อพูด ฟัง อ่าน เขียน ในวิถีชีวิตประจำวัน

๕. วิถีชาวพุทธ เช่น การสวดมนต์ การรักษาศีล การฝึกกำกับตัวเองให้รู้จักจังหวะและกาลเทศะ ผ่านพิธีกรรมทางพุทธศาสนาต่างๆ

ในการวิเคราะห์สภาพการจัดการศึกษาระดับปฐมวัยของโรงเรียนรุ่งอรุณ โรงเรียนทอสี และโรงเรียนอนุบาลหนูน้อย จะพบว่า ทั้งสามโรงเรียนต่างมุ่งเน้นการพัฒนาผู้เรียนทั้งภายในและภายนอกไปพร้อมๆ กัน กล่าวคือ

๑. การพัฒนาภายในหรือการพัฒนาแก่นแท้ของชีวิต ด้วยการบูรณาการหลักไตรสิกขา (ศีลหรือพฤติกรรม สมาธิหรือ

จิตใจ และปัญญา) ลงสู่วิถีชีวิต กิจกรรมประจำวัน และกิจกรรมสร้างสรรค์ต่างๆ โดยมุ่งสู่ผลหรือพัฒนาการของผู้เรียนตามหลักภาวนา ๔ (กายภาวนา ศีลภาวนา จิตตภาวนา และปัญญา ภาวนา)

๒. การพัฒนาภายนอก หรือ การพัฒนาความรู้ ความเข้าใจ และทักษะที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตของผู้เรียน ทั้งในปัจจุบันและอนาคต ทั้งในส่วนของเนื้อหาสาระวิชาการ ทักษะการงาน และการดูแลตนเอง รวมถึงความสามารถที่จะระบุคุณค่าแท้ของสิ่งต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีวิตของผู้เรียน

ตามความเหมาะสมของวัยและความพร้อมของประสบการณ์ผ่านกิจกรรมหลากหลาย ทั้งที่เป็นวิถีชีวิต อาทิ การทำความสะอาดร่างกาย การรับประทานอาหารและกิจกรรมสร้างสรรค์ต่างๆ เช่น การฟังนิทาน การทำงานประดิษฐ์ เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม กระบวนการในการพัฒนาผู้เรียนที่ทั้ง ๓ โรงเรียนได้ยึดถือเป็นหลักปฏิบัตินั้นไม่ได้มีลักษณะแยกส่วนดังเช่นที่ผู้วิจัยแจกแจงออกมา หากแต่ทั้ง ๓ โรงเรียนได้บูรณาการองค์ประกอบการพัฒนาผู้เรียนทั้ง ๓ ด้านเข้าไว้ด้วยกันอย่างสอดคล้องกลมกลืน

๔.๓ สภาพการจัดกระบวนการสร้างสรรค์เพื่อปลูกฝังคุณธรรมในเด็กปฐมวัยของแกนนำโรงเรียนวิถีพุทธ

จากการศึกษาเอกสารและการสัมภาษณ์ผู้บริหารและครูผู้สอนระดับปฐมวัยของแกนนำโรงเรียนวิถีพุทธทั้ง ๓ โรงเรียนพบว่าสภาพการจัดกระบวนการสร้างสรรค์เพื่อปลูกฝังคุณธรรมในเด็กปฐมวัยมีลักษณะที่สอดคล้องกันในตารางกิจวัตรประจำวันของนักเรียน ดังที่ปรากฏด้านล่างต่อไปนี้

ตารางที่ ๒ กิจกรรมประจำวันของนักเรียนในโรงเรียนอนุบาลหนูน้อย

ช่วงเวลา	กิจกรรม	วัตถุประสงค์
๗.๓๐ น.	<ul style="list-style-type: none"> - ครูกับครูสวัสดิ์ดีกันเป็นแบบให้กับเด็ก - ครู ผู้ปกครอง และเด็ก สวัสดิ์ดีทักทาย - สำรวจ ดูแล ร่างกายและจิตใจ (อารมณ์ความรู้สึกของเด็ก) - เด็กใส่ป้ายชื่อ / ลงชื่อมาโรงเรียน - จัดเก็บแยกแยะของใช้ของตนเอง - ดูแลแก้วน้ำ แปรงสีฟัน และ รองเท้าของตนเอง - เล่นอิสระและเก็บของเล่นในสนามทราย - เล่นอิสระ เก็บของเล่นในห้องเรียน 	<ul style="list-style-type: none"> - เพื่อสร้างวัฒนธรรมความเป็นไทย โดยการทักทาย แสดงความเคารพ สวัสดิ์ดี สร้างความรู้สึกอบอุ่นปลอดภัย - ฝึกให้เด็กมีความรับผิดชอบของใช้ของตนเอง - เด็กได้เล่นและฝึกให้ดูแลจัดเก็บ ทำความสะอาดของเล่น ของใช้ส่วนตัว ของส่วนรวมของโรงเรียน ของห้อง
๘.๓๐ น.	<ul style="list-style-type: none"> - เข้าแถว ร้องเพลงชาติ สวดมนต์สงบนิ่ง ร้องเพลงสรรเสริญพระบารมี - ร้องเพลงหุ่น และดูหุ่น (วันพุธ) - เคลื่อนไหวเพื่อกระตุ้นสมอง - กายบริหาร เกม - กิจกรรมกระตุ้นประสาทสัมผัสของร่างกาย 	<ul style="list-style-type: none"> - ฝึกวินัยและความรู้สึกให้เกิดจิตสำนึกรักความเป็นไทย รู้จักกาลเทศะ - ฝึก และสร้างกำลังกาย กล้ามเนื้อใหญ่ / เล็ก ฝึกประสาทสัมผัส ทิศทาง พื้นที่ - ฝึกและสร้างกำลังจิต ความสงบ สมาธิ

ช่วงเวลา	กิจกรรม	วัตถุประสงค์
๘.๓๐ น.	<ul style="list-style-type: none"> - ร้องเพลง เต็มระบำ เคลื่อนไหว ประกอบเพลง - นั่งฟังเพลงบรรเลง - นวดคลายเครียด - กิจกรรมเคลื่อนไหวซ้ำๆ และ ฝึกรู้ตนเองว่ากำลังทำอะไรอยู่ - กิจกรรมนำให้เด็กจินตนาการตาม - นั่งสมาธิ และเดินจงกรม โดยมีเสียงนำ 	
๙.๐๐ น.	<ul style="list-style-type: none"> - ฟังนิทาน เทป โคลง ฉันท์ กาพย์ กลอน - วางแผนประจำวัน/ทำโครงการ - เกมที่มีรูปแบบชัดเจน - กิจกรรมเคลื่อนไหว - พูดคุยถึงข่าวคราว เรื่องราว ในโรงเรียน/ในบ้าน/ระหว่างบ้าน โรงเรียน และชุมชน - กิจกรรมระดมสมอง โดยมีครู ให้ข้อมูล และเด็กใช้กระบวนการเรียนรู้แบบสืบค้นทาง วิทยาศาสตร์ - สรุปกิจกรรมโดยการอภิปราย จำแนกแยกแยะ จัดหมวดหมู่ - กิจกรรมบทบาทสมมติ - พบปะพูดคุยกับผู้ที่มาให้ความรู้ในโรงเรียน 	<ul style="list-style-type: none"> - ฝึกพฤติกรรมการความเคยชิน ที่ดี การกิน การอยู่ การนอน และการเล่น จนเกิดวินัยและ วัฒนธรรมที่ดี รู้จักกาลเทศะ ฝึกบุคลิกภาพและมารยาท ในการแสดงออก สร้างความ ภาคภูมิใจในตนเองและการ ชื่นชมผู้อื่น - เพื่อให้แนวคิด เนื้อหา เรื่องใหม่ สร้างข้อตกลงร่วมกัน ทบทวน ประเมินความรู้ ประสบการณ์ เดิม - ฝึกทักษะเพื่อการเรียน คณิตศาสตร์ อนุกรม จัดจำพวก แยกแยะ ฝึกทักษะทาง วิทยาศาสตร์ ภาษาและเชาวน์ ปัญญา

ช่วงเวลา	กิจกรรม	วัตถุประสงค์
๙.๐๐ น.		<ul style="list-style-type: none"> - ฝึกประสาทสัมผัสทั้ง ๕ เรียนรู้ อย่างมีขั้นตอนด้วยกระบวนการ ทางวิทยาศาสตร์ - ฝึกความจำ การสังเกต การคิด การแก้ปัญหา พิจารณาเลือก วิเคราะห์
๑๐.๔๕ น.	<ul style="list-style-type: none"> - กิจกรรมในมุมเสรีที่สัมพันธ์ กับหน่วยตามความถนัด ความสนใจ - กิจกรรมตามมุมการเรียนรู้ ทั่วไป 	<ul style="list-style-type: none"> - ตอบสนองเด็กเป็นรายบุคคล - เด็กได้เรียนรู้ผ่านการคิดค้น ของตนเอง ภายใต้กติกาของ กลุ่ม
๑๑.๑๕ น.	<ul style="list-style-type: none"> - ทำความสะอาด เก็บของเข้าที่ - สรุปรงาน นำเสนอ วิเคราะห์ วางแผน 	<ul style="list-style-type: none"> - ฝึกทักษะของชีวิตในการดูแล เก็บที่อยู่ที่ทำกิจกรรมให้ สะอาดเรียบร้อย - ฝึกบอกความคิดของตนเอง ฝึกรับฟังและยอมรับความคิด ผู้อื่น รู้จักประนีประนอม การชื่นชมผู้อื่น - ฝึกความกล้าแสดงออก และการนำเสนอ
๑๑.๓๐ น.	<ul style="list-style-type: none"> - เล่นอิสระ - เล่นการละเล่นของเด็กไทย - พละศึกษา 	<ul style="list-style-type: none"> - ฝึกการเล่นให้ถูกต้องตาม กติกา - การใช้เครื่องเล่นอย่างถูกวิธี - ฝึกการดูแลรักษาของส่วนรวม - รู้ความสามารถของตนเอง - ฝึกการระมัดระวังตนเอง

ช่วงเวลา	กิจกรรม	วัตถุประสงค์
๑๑.๔๕ น.	<ul style="list-style-type: none"> - จัดโต๊ะอาหาร - รับประทานอาหาร - โหมทนาผู้ที่จัดให้เรามีอาหาร - เก็บโต๊ะอาหาร เก็บภาชนะในที่ที่จัดแยกไว้ 	<ul style="list-style-type: none"> - ฝึกมารยาท ความสะอาด - ฝึกการรับประทานอาหารที่มีประโยชน์ และพอเพียง - ฝึกความกตัญญูรู้คุณ - ฝึกการทำความสะอาด - ฝึกความเอื้อเฟื้อ การรอคอย
๑๒.๓๐ น.	<ul style="list-style-type: none"> - กิจกรรมคลายเครียด - กิจกรรมเข้าสู่ความสงบผ่านเสียงเพลง 	<ul style="list-style-type: none"> - คลายเครียด สนุกสนานเพิ่มพลัง - ฝึกสติ
๑๓.๐๐ น.	<ul style="list-style-type: none"> - อาบน้ำ แปรงฟัน - ครูดูแลและสำรวจร่างกายเด็ก - เปิดเพลง กล่อมนอน - นอนพักผ่อน 	<ul style="list-style-type: none"> - ฝึกการประหยัด การใช้ให้คุ้มค่า ไม่เสียเปล่า - ฝึกการดูแลสุขภาพอนามัย - พักผ่อน
๑๔.๓๐ น.	<ul style="list-style-type: none"> - แต่งตัว - เก็บที่นอน - เข้ามุมเสรี เช่น อ่านหนังสือ เล่นโลโก้ 	<ul style="list-style-type: none"> - ฝึกดูแลความเรียบร้อย (ศิระจรดปลายเท้า) ของตนเอง - ดูแลของใช้ส่วนรวม - รู้จักเลือกทำกิจกรรมตามความสนใจ - ฝึกการใช้เวลาให้เกิดประโยชน์
๑๕.๑๕ น.	<ul style="list-style-type: none"> - กิจกรรมคลายเครียด - สนทนา อภิปราย สรุป - กล่าวคำอำลาเพื่อน สวัสดีคุณครู 	<ul style="list-style-type: none"> - ทบทวนเนื้อหา กิจกรรม - ทบทวนการปฏิบัติตนและเตรียมพัฒนาตน - อำลาเพื่อนและครู

ตารางที่ ๓ กิจวัตรประจำวันของนักเรียนในโรงเรียนทอสี

ช่วงเวลา	กิจกรรม	วัตถุประสงค์
๘.๐๐ น.	<ul style="list-style-type: none"> - ผู้ปกครองส่งนักเรียน - นักเรียนเดินเข้าโรงเรียนและถือของใช้เอง - ถอดถุงเท้า รองเท้า วางบนชั้นที่จัดไว้ - นำชุดนอน สมุดสี การบ้าน ออกมาจัดวาง - เก็บกระเป๋าขึ้นชั้น - เช็นชื่อมาโรงเรียน - กราบพระ - ทำกิจกรรมที่ครูเตรียมไว้ อาทิ อ่านหนังสือนิทาน บัตรคำ เขียนหนังสือ เกม - กิจกรรมเพื่อพัฒนากล้ามเนื้อต่าง ๆ 	<ul style="list-style-type: none"> - ส่งเสริมการพึ่งพาตนเอง - ส่งเสริมความมั่นใจ และภูมิใจในความสามารถของตนเอง - ปลูกฝังการรักษาการศึกษาตลอดเวลา
๘.๓๐ น.	<ul style="list-style-type: none"> - เข้าแถวเคารพธงชาติ กล่าวคำปฏิญาณตน สวดมนต์ ทำสมาธิ - กิจกรรมหน้าแถวประจำวัน 	<ul style="list-style-type: none"> - การปฏิบัติตนเคารพหลักไตรรงค์ - การปฏิบัติตนตามหลักศาสนา
๙.๐๐ น.	<ul style="list-style-type: none"> - ตรวจสอบสุขภาพ สุขอนามัย เข้าห้องน้ำ - เรียนวิชาพิเศษ แยกตามตารางเรียน - จัดกระเป๋า ของใช้ส่วนตัว 	<ul style="list-style-type: none"> - ฝึกการรักษา สุขภาพ สุขอนามัย - ปลูกฝังความรักการเรียนรู้ และการพัฒนาตนเอง - ฝึกความรับผิดชอบ

ช่วงเวลา	กิจกรรม	วัตถุประสงค์
๙.๐๐ น.	- กิจกรรมวงกลม ทักทาย และกิจกรรมอื่นๆ อาทิ นิทาน การเล่าประสบการณ์ของตนเองให้กันและกัน ฟังกิจกรรมพัฒนาประสาทสัมผัส กิจกรรมสุนทรียภาพกับธรรมชาติ กิจกรรมเคลื่อนไหวกับจังหวะ และกิจกรรมออกกำลังกายกลางแจ้ง	- ปฏิบัติหน้าที่ตามที่ได้รับมอบหมาย - ฝึกใช้ภาษาในการสื่อสาร - พัฒนาสมรรถภาพทางกายและประสาทสัมผัส - ฝึกการเคลื่อนไหวอย่างมีสติ การใช้พื้นที่และทิศทาง - พัฒนาความรู้สึกอารมณ์ด้านสุนทรียภาพ
๙.๔๕ น.	- พักดื่มนม - รับประทานอาหารกลางวัน	- พักผ่อน - ฝึกการรับประทานอาหารที่มีประโยชน์ต่อร่างกาย
๑๐.๐๐ น.	- กิจกรรมกลุ่มย่อย ฐานการเรียนรู้ เช่น การทำอาหาร การฝึกกล้ามเนื้อใหญ่ / เล็ก การฝึกทักษะชีวิต การช่วยเหลือตนเอง - ล้างมือ เข้าห้องน้ำ เตรียมรับประทานอาหาร - รับประทานอาหารว่าง - อาบน้ำ แปรงฟัน ดื่มนมปุ๋ยที่นอน - นอนหลับพักผ่อน	- ฝึกการเรียนรู้ตามกลุ่มประสบการณ์และทักษะวิชาต่างๆ - ฝึกการใช้ภูมิปัญญาไทย นำมาสู่การเรียนรู้ - ฝึกความสามารถในการเรียนรู้ด้วยตนเองได้ - มีสุขภาพที่ดี และการรักษาสุขภาพ - มีความเอื้อเฟื้อต่อส่วนรวม - รักการทำงาน ทำงานร่วมกับผู้อื่นได้

ช่วงเวลา	กิจกรรม	วัตถุประสงค์
๑๓.๓๐ น.	<ul style="list-style-type: none"> - ตื่นนอน เข้าห้องน้ำ เก็บที่นอน - แต่งตัว - รับประทานอาหารว่าง 	<ul style="list-style-type: none"> - ฝึกความรับผิดชอบ - ฝึกการดูแลตนเอง - ฝึกการรับประทานอาหารเช้าที่มีประโยชน์ และพอเพียง
๑๔.๐๐ น.	<ul style="list-style-type: none"> - ทบทวนกิจกรรมในวันนี้ และความรู้ที่ได้รับ - ขอบคุณ ขอโทษผู้อื่น - ระบุสิ่งที่จะปรับปรุงในวันต่อไป - วางแผนกิจกรรมในวันรุ่งขึ้น 	<ul style="list-style-type: none"> - ฝึกทบทวนตนเอง - ฝึกวิเคราะห์ ข้อเด่น ข้อด้อย ของตนเอง และพยายามปรับปรุงตนเอง - ฝึกคุณธรรม จริยธรรมที่พึงประสงค์ - รู้จักกาลเทศะในการพูด
๑๔.๓๐ น.	<ul style="list-style-type: none"> - ลาคุณครู ขอบคุณ ขอโทษ - สวดมนต์ไหว้พระ ก่อนกลับบ้าน - คุณครูตรวจความเรียบร้อย ก่อนกลับบ้าน 	<ul style="list-style-type: none"> - ส่งเสริมมารยาทไทย - ดูแลความเรียบร้อยของร่างกาย และการแต่งกาย

ตารางที่ ๓ กิจวัตรประจำวันของนักเรียนในโรงเรียนรุ่งอรุณ

ช่วงเวลา	กิจกรรม	วัตถุประสงค์
๗.๓๐ น.	<ul style="list-style-type: none"> - ผู้ปกครองส่งนักเรียน - นักเรียนเดินเข้าโรงเรียนด้วยตนเอง - สวัสดิ์ครูเวรประตู - สวัสดิ์ครูประจำชั้น ต้อนรับตรวจสอบสุขภาพ - ทำกิจวัตรของตน อาทิ แยกช้อนนอน ปลอกหมอน ที่นอน กล่องนม สมุดสื่อสาร วางตามตำแหน่ง - เก็บกระเป๋าเข้าประจำที่ - ล้างแก้วน้ำ จัดเตรียมใส่ถาด - เช็นชื่อตัวเองในสมุดรายชื่อ - ทำกิจกรรมมุมเสรี หรือกิจกรรมที่ครูเตรียมไว้ เช่น ระบายสี ปักผ้า อ่านหนังสือ กวาดสนาม เก็บขยะ เตรียมอุปกรณ์สำหรับกิจกรรมช่วงบ่าย 	<ul style="list-style-type: none"> - ฝึกการพึ่งพาช่วยเหลือตนเอง - ฝึกความรับผิดชอบ - ฝึกมารยาทและการทักทาย - ฝึกการแยกประเภทสิ่งของเครื่องใช้ - ฝึกการทำงานเป็นลำดับขั้นตอนด้วยตัวเอง - ฝึกการดูแลรักษาของใช้ของตน และของส่วนรวม - ฝึกทักษะการใช้กล้ามเนื้อส่วนต่างๆ - ฝึกแก้ปัญหาที่เกิดจากการทำงาน - ฝึกสังเกตความรู้สึกและเลือกกิจกรรมที่เหมาะสม
๘.๓๐ น.	<ul style="list-style-type: none"> - เข้าแถวเคารพธงชาติ ร้องเพลงสรรเสริญฯ สวดมนต์ ทำสมาธิ - กิจกรรมเคลื่อนไหวและจังหวะ 	<ul style="list-style-type: none"> - ฝึกการรับรู้คุณชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ - ฝึกความพร้อมเพรียงทางกาย วาจา ใจ

ช่วงเวลา	กิจกรรม	วัตถุประสงค์
๘.๓๐ น.		<ul style="list-style-type: none"> - ฝึกการสังเกตเสียงสัญญาณและทำตาม - ฝึกทักษะการใช้และความสัมพันธ์ของกล้ามเนื้อและอวัยวะส่วนต่างๆ
๙.๐๐ น.	<ul style="list-style-type: none"> - กิจกรรมส่งเสริมและพัฒนาระบบรับรู้สัมผัส - กิจกรรมดนตรี/การเคลื่อนไหวและภาษาอังกฤษ - วาดน้ำ - กิจกรรมนำโดยครูประจำชั้น อาทิ นิทานชาดก ข่าว/เรื่องเล่าเหตุการณ์ และเกมนำปัญญา 	<ul style="list-style-type: none"> - ฝึกการกำกับกาย วาจา ใจ ผ่านการทำกิจกรรมเพื่อพัฒนาระบบรับรู้สัมผัสชนิดใกล้ เช่น ระบบผิวสัมผัส ระบบกล้ามเนื้อเอ็น/ข้อต่อ ระบบน้ำในหู ฯลฯ และระบบรับรู้สัมผัสชนิดไกล เช่น ตา หู จมูก ลิ้น ผิวหนัง - ปลูกฝังทัศนคติที่ดีต่อดนตรีและภาษาอังกฤษ - ทำความคุ้นเคยกับน้ำ สร้างนิสัยรักการออกกำลังกาย - ฝึกการปฏิบัติตามระเบียบกติกาก - ปลูกฝังนิสัยรักการอ่าน - ฝึกการฟังเรื่องดีๆ เพื่อปลูกฝังคุณธรรมและจริยธรรม - ฝึกการแสดงความคิดเห็น การเล่าเหตุการณ์ - ฝึกวิเคราะห์ เหตุและปัจจัยต่างๆ

ช่วงเวลา	กิจกรรม	วัตถุประสงค์
๑๐.๐๐ น.	<ul style="list-style-type: none"> - รับประทานอาหารว่าง - พิจารณาอาหาร กล่าวคำขอบคุณผู้ให้บริการ - ล้างแก้วนํ้า เตรียมจัดโต๊ะอาหารกลางวัน - ทำหน้าที่บริการผู้อื่น - กิจกรรมตามหน่วยหลัก เช่น การทำอาหาร งานหัตถกรรม การสำรวจธรรมชาติ การประดิษฐ์และทดลอง - เล่นกลางแจ้ง 	<ul style="list-style-type: none"> - ฝึกการรับรู้คุณของผู้อื่นที่มีต่อตนเองผ่านอาหาร - ฝึกให้บริการผู้อื่น การช่วยเหลือและแบ่งปัน - ฝึกการรอยคอย - ฝึกการขอบคุณ - ฝึกการทำงานเป็นลำดับขั้น - ฝึกการรักษาความสะอาด - ฝึกมารยาทการรับประทานอาหาร - ฝึกทักษะการเรียนรู้ด้วยกระบวนการทางปัญญาตามหลักวิทยาศาสตร์ - ฝึกการทำงานร่วมกัน การเป็นผู้นำ ผู้ตาม - ฝึกการปฏิบัติตามกฎระเบียบ - ฝึกทักษะการแก้ปัญหา - ฝึกทักษะการใช้ และความสัมพันธ์ของกล้ามเนื้อและอวัยวะส่วนต่างๆ - ฝึกความละเอียด ประณีตในวิถีชีวิต - ฝึกความคิดสร้างสรรค์และจินตนาการ

ช่วงเวลา	กิจกรรม	วัตถุประสงค์
๑๐.๐๐ น.		<ul style="list-style-type: none"> - ฝึกการทำนุบำรุงอุปกรณ์เครื่องใช้ ของเล่น และใช้ทรัพยากรอย่างประหยัดรู้คุณค่า
๑๑.๓๐ น.	<ul style="list-style-type: none"> - รับประทานอาหารกลางวัน - กล่าวคำพิจารณาอาหาร/ขอบคุณ - แยกภาชนะ จาน ช้อน ส้อม แก้วน้ำ เพื่อล้างทำความสะอาด - อาบน้ำ แปรงฟัน เช็ดตัว แต่งตัว - พับเสื้อผ้า - อ่านหนังสือ/วาดรูป - ปูที่นอน - สวดมนต์ - ฟังนิทาน - นอนหลับพักผ่อน 	<ul style="list-style-type: none"> - ฝึกการสังเกต รู้จักอาหารและรสชาติ - ฝึกการรับรู้คุณของผู้อื่นที่มีต่อตัวเองผ่านการพิจารณาอาหาร - ฝึกมารยาทในการรับประทานอาหาร - ฝึกการรับประทานอาหารอย่างพอเพียงกับความ ต้องการของร่างกาย - ฝึกการทำงานโดยไม่เป็นภาระแก่ผู้อื่น - ฝึกการช่วยเหลือและพึ่งพาตัวเอง - ฝึกการดูแลสุขภาพอนามัยของตนเอง - ฝึกการพาดนเข้าสู่ภาวะผ่อนคลาย - พักผ่อน

ช่วงเวลา	กิจกรรม	วัตถุประสงค์
๑๔.๓๐ น.	<ul style="list-style-type: none"> - ตื่นนอน - เปลี่ยนเสื้อผ้า - รับประทานอาหารว่าง - สรุป/ประมวลผลการเรียนรู้ประจำวันเกี่ยวกับกิจกรรมและตนเอง - สวดมนต์ แผ่เมตตา - ลากูและเพื่อน 	<ul style="list-style-type: none"> - ฝึกการช่วยเหลือ พี่พาทัวเอง - ฝึกการทำงานตามลำดับขั้นตอน - ฝึกการคิดวิเคราะห์ - ฝึกระบุนความรู้จากประสบการณ์ - ฝึกสังเกต และระบุนข้อดี/ข้อด้อย/ข้อควรปรับปรุงของตนและหมู่คณะ - ฝึกความอ่อนน้อม และอ่อนโยนในจิตใจ มีความปรารถนาดีต่อผู้อื่น - ฝึกมารยาทการลา

อภิปรายผล สรุป และข้อเสนอแนะ

๕.๑ อภิปรายผล

การศึกษาศภาพการจัดกระบวนการสร้างสรรค์เพื่อปลูกฝังคุณธรรมในเด็กปฐมวัย ของกลุ่มแกนนำโรงเรียนวิถีพุทธ ซึ่งประกอบด้วยโรงเรียนอนุบาลหนูน้อย โรงเรียนทอสี และโรงเรียนรุ่งอรุณ โดยการศึกษาเอกสารและหลักฐานที่เกี่ยวข้องกับการจัดหลักสูตรและกิจกรรมต่างๆ ของโรงเรียนทั้งสามแห่ง รวมทั้งการสัมภาษณ์ผู้บริหารสถานศึกษา และครูผู้สอนระดับปฐมวัย ของแต่ละโรงเรียน พบว่า กลุ่มแกนนำโรงเรียนวิถีพุทธได้นำหลักไตรสิกขา ซึ่งเป็นกระบวนการของการศึกษาในพระพุทธศาสนา อันประกอบไปด้วย ศีล (หรือพฤติกรรม) สมาธิ (หรือจิตใจ) และปัญญา มาบูรณาการเข้ากับกระบวนการสร้างสรรค์รูปแบบต่างๆ ที่สอดแทรกอยู่ในกิจวัตรประจำวัน ทั้งในและนอกห้องเรียน พร้อมด้วยปัจจัยทางสังคม คือปรโตโฆสะ หรือกัลยาณมิตร ซึ่งประกอบด้วยครูอาจารย์ พ่อแม่ ผู้ปกครอง เพื่อน คนแวดล้อม ใกล้ชิด รวมทั้งสื่อการเรียนรู้ต่างๆ เป็นผู้นำทางกลม่อเกล่าให้เด็กเกิดการพัฒนาตนเองอย่างครบถ้วน กลายเป็นผู้เจริญพร้อมทั้งทางกาย จิต และปัญญา

จากการศึกษาทั้งสามโรงเรียน พบว่า แนวทางในการปลูกฝังคุณธรรมและจริยธรรมให้เกิดขึ้นกับเด็ก โดยเฉพาะเด็กในระดับปฐมวัยนั้น ไม่ควรเน้นที่การท่องจำถ้อยความที่เกี่ยวข้องกับคุณธรรมและจริยธรรมแต่เพียงอย่างเดียว แต่ควรเน้นให้เด็กได้เรียนรู้ผ่านการลงมือปฏิบัติจริง ไม่ว่าจะเป็นการเล่น การทำงาน ฝีมือ การเคลื่อนไหวร่างกาย การทำอาหาร ตลอดจนการสนทนา พูดคุย ฯลฯ ซึ่งเมื่อเด็กมีประสบการณ์ตรงต่อสิ่งที่เขาเรียนรู้ ก็จะเกิดการจดจำได้ดียิ่งกว่าการท่องจำจากหนังสือหรือคำบอกของผู้ใหญ่ เมื่อเด็กได้เรียนรู้สิ่งที่ตนเองมีประสบการณ์ในมิติต่างๆ จากการตั้งคำถามและการเชื่อมโยงของครูผู้สอน เด็กก็จะสามารถคิดพิจารณาอย่างใคร่ครวญด้วยตนเองได้ว่า เขาสามารถนำการเรียนรู้ที่ได้รับไปใช้ในวิถีชีวิตประจำวันได้อย่างไรบ้าง อะไรคือคุณค่าที่แท้ และอะไรคือคุณค่าที่เทียม เมื่อเด็กสามารถจำแนกแยกแยะคุณค่าแท้่ออกจากคุณค่าเทียมได้ เด็กก็จะสามารถพัฒนาทักษะการคิดการตัดสินใจ ตลอดจนการกระทำ และการปฏิบัติสิ่งต่างๆ ที่จะก่อให้เกิดประโยชน์ต่อตนเองและผู้อื่นได้ในที่สุด ซึ่งกระบวนการเหล่านี้ นับได้ว่าเป็นการปลูกฝังคุณธรรมในระดับที่ลึกซึ้ง และมีความยั่งยืนถาวรมากกว่าการปลูกฝังในลักษณะของการท่องจำเป็นตัวหนังสือ เพราะคุณธรรม ในด้าน

ต่าง ๆ นั้น ล้วนมีที่มาจากคุณค่าแท้ ซึ่งมนุษย์ควรปฏิบัติทั้งต่อตนเองและผู้อื่นทั้งสิ้น

กระบวนการสร้างสรรค์ที่ทั้งสามโรงเรียนนำมาใช้เป็นเครื่องมือในการปลูกฝังคุณธรรมในเด็กปฐมวัย สามารถวิเคราะห์โดยจำแนกตามหลักไตรสิกขาได้ดังนี้

๑) **อธิศีลสิกขา** ประกอบด้วย ความมีเมตตา ความอ่อนโยน ความมีระเบียบวินัย การเคารพในกฎ กติกา การรู้จักมารยาท ความประณีต ความรับผิดชอบต่อตนเองและผู้อื่น การทำงานร่วมกับผู้อื่น การตรงต่อเวลา การรู้จักเวลา การรู้จักหน้าที่ของตนเอง การแสดงออกอย่างเหมาะสมกับกาลเทศะ การพูดจาไพเราะ การทำความเคารพผู้ใหญ่

รูปแบบและแนวทางของกระบวนการสร้างสรรค์เพื่อการพัฒนาอธิศีลสิกขา ที่ทั้ง ๓ โรงเรียนใช้ อาทิ

การเคลื่อนไหวประกอบเพลง/จังหวะ เช่น เพลงที่ทำให้เด็กรู้จักกับอวัยวะส่วนต่างๆ ของร่างกาย ผ่านคำศัพท์ทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ นอกจากนั้น เด็กยังต้องฝึก

ร้องเพลงที่ละวรรคต่อจากครู และทำท่าทางประกอบการร้อง พร้อมกับสัมผัสร่างกายตนเอง และร่างกายของเพื่อนอย่างอ่อนโยน

การเล่านิทานที่มีเนื้อหาสอดแทรกคติธรรม โดยใน

การอ่านนิทานนั้น ครูจะดึงให้เด็กมีส่วนร่วม ด้วยการให้ออกเสียง คิดและตอบแทนตัวละคร เคลื่อนไหวตามลักษณะท่าทางของตัวละคร หรือบางครั้งเรียกชื่อเด็กแทนตัวละคร ซึ่งทั้งหมดนี้ครูจะเลือกใช้เฉพาะตัวละครที่กระทำความดีเท่านั้น

การแสดงบทบาทสมมติ ส่วนใหญ่จะเชื่อมโยงมาจากการเล่านิทาน โดยครูจะเปิดโอกาสให้เด็กได้คิด ได้แสดงออกเอง และช่วยสรุปประเด็นหรือตั้งคำถามเพื่อให้เด็กเกิดความคิดในแง่บวกต่อไป

การเล่นแบบมีกติกา เช่น มอญซ่อนผ้า พรหมวิเศษ เป็นต้น ครูหรือบางครั้งอาจเป็นเด็กคนใดคนหนึ่งในห้องจะเป็นผู้อธิบายกติกากการเล่นจนเด็กคนอื่น ๆ เกิดความเข้าใจและปฏิบัติตามได้ ทั้งนี้ ครูจะต้องเป็นผู้เน้นย้ำการรักษากฎกติกา มารยาทในระหว่าง การเล่น เพื่อให้การเล่นสามารถดำเนินต่อไปด้วยความสนุกสนาน และเป็นระเบียบ

การปฏิบัติกิจวัตรประจำวัน เช่น การจัดกระเป๋า การทำความสะอาดกลองนม การเขียนสมุดสื่อสาร การพับเก็บเสื้อผ้า การเข้าแถวเคารพธงชาติ

การสวดมนต์ เป็นต้น กิจกรรมเหล่านี้ เด็กจะต้องปฏิบัติอย่างสม่ำเสมอจนเกิดเป็นความคุ้นชิน โดยการกระทำแต่ละอย่างจะต้องทำด้วยความประณีต ละเอียดอ่อน

การบริการผู้อาวุโส คือ การที่เด็กจะเป็นผู้บริการเสิร์ฟน้ำหรืออาหารแก่ครู หรือแขกผู้ใหญ่ที่มาเยี่ยมชมโรงเรียน ซึ่งเด็กจะต้องฝึกฝนการกระทำดังกล่าวด้วยความเต็มใจและน้อมใจ รวมทั้งกระทำด้วยความเรียบร้อย

การตั้งวงสนทนา คือ การที่ครูและเด็กนั่งล้อมวงกันเพื่อพูดคุยถึงปัญหาพฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์ซึ่งเกิดขึ้นภายในห้องเรียน เด็กจะต้องฝึกช่วยกันระบุและยอมรับปัญหา รวมทั้งแสวงหาวิธีการแก้ไขปัญหาร่วมกัน

การกล่าวคำขอบคุณ-ขอโทษ ส่วนใหญ่จะใช้ในช่วงเวลาก่อนเลิกเรียน โดยครูจะให้เด็กได้กล่าวคำขอบคุณแก่เพื่อนหรือครูที่ได้ทำประโยชน์แก่ตนเอง และกล่าวคำขอโทษแก่เพื่อนหรือครูที่ตนเองได้กระทำล่วงเกินลงไป เด็กจะมีโอกาสได้กล่าวประโยคเหล่านี้ทุกคนและทุกวัน

๒) **อธิจิตตสิกขา** ประกอบด้วย การกำกับกาย วาจา ใจ ให้สงบนิ่ง ความมั่นใจในตัวเอง การมองตนเองในแง่บวก ความภาคภูมิใจในตนเอง ความอดทน การเสียสละ การรู้จักรอคอย การฝึกสติ สมาธิ การผ่อนคลายจิตใจ การเตรียมพร้อมทางจิตใจ ความละเอียดอ่อน ความรอบคอบ ความตั้งมั่นกับสิ่งที่กำลังทำ

รูปแบบและแนวทางของกระบวนการสร้างสรรค์เพื่อพัฒนา
ด้านอริจิตตสิกขา ที่ทั้ง ๓ โรงเรียนใช้ อาทิ

การฟังนิทานชาดก ครูจะเล่านิทานซึ่งเลือกจากเนื้อหา
ที่สอดคล้องกับธรรมชาติการเรียนรู้ของเด็ก เมื่อครูเล่าจบจะ
ตั้งคำถามให้เด็กได้ฝึกจับใจความ เรียงลำดับเหตุการณ์
ซึ่งถือได้ว่าเป็น ส่วนหนึ่งของการฝึกให้เด็กมีสมาธิจดจ่อ อยู่กับเรื่อง
ที่ตนเองฟัง

การทำงานศิลปะ คือ การฝึก ให้เด็กทำงานหัตถกรรม
ที่ต้องอาศัยความละเอียด รอบคอบ การจดจ่อ และตั้งมั่นกับสิ่งที่ทำ
เพื่อให้เกิดผลที่น่าชื่นชมและมีคุณค่า โดยเด็กสามารถนำงานฝีมือ
ที่ตนเองทำเสร็จเรียบร้อยแล้วกลับมาใช้หรือแสดงเป็นผลงาน
สู่สาธารณะ ได้อีกด้วย

การทำพิธีกรรมสร้างสมาธิ เด็กและครูนั่งกันเป็นวงกลมสงบนิ่ง ครูจะพากล่าวคำระลึกถึงคุณของพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ บิดา มารดา ครูอาจารย์ จากนั้น ครูจะส่งน้ำที่มีดอกไม้ลอยยอยูให้เด็กที่นั่งอยู่ข้างๆ เด็กจะตั้งใจอธิษฐานการทำความดีของตัวเอง และพูดให้เพื่อนคนอื่น ๆ ได้ยิน แล้วจึงส่งต่อถ้วยนั้นให้เพื่อนคนที่อยู่ถัดไป ทำเช่นนั้นต่อเนื่องจนครบทุกคน

การสวดมนต์ ไหว้พระ แม่เมตตา นั่งสมาธิ และเดินจงกรม ครูจะนำเด็กปฏิบัติสิ่งเหล่านี้จนเกิดความเคยชิน โดยอธิบายให้เด็กเกิดความเข้าใจต่อสิ่งที่ทำ เพื่อให้เกิดความซึมซับ ศรัทธา และเห็นคุณค่าที่แท้ อันเกิดจากความสงบที่ได้รับ

การเข้าร่วมพิธีกรรมทางพุทธศาสนา อาทิ วันวิสาขบูชา วันมาฆบูชา วันอาสาฬหบูชา และวันเข้าพรรษา ฯลฯ ครูจะพาเด็กเข้าร่วมกิจกรรมในวันสำคัญเหล่านี้ เพื่อให้เด็กเกิดความคุ้นชินกับวิถีปฏิบัติของชาวพุทธ และรู้จักน้อมใจตนเข้าสู่ความสงบ พร้อมกับเรียนรู้ถึงสาระสำคัญในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาแต่ละวัน เพื่อเป็นผู้สืบทอดพุทธศาสนาต่อไปในอนาคต

๓) **อธิปัญญาสิกขา** ประกอบด้วย การฝึกคิดใคร่ครวญ
อย่างเป็นเหตุเป็นผล การรับรู้สิ่งต่างๆ ตามความเป็นจริง การแก้
ปัญหาสิ่งต่างๆ ตามเหตุปัจจัย การรู้จักและสามารถแยกแยะ
คุณค่าแท้และคุณค่าเทียม การสังเกตการเปลี่ยนแปลงของ
ธรรมชาติอย่างเป็นขั้นตอน การลงมือกระทำสิ่งที่สร้างประโยชน์
แก่ตนเองและผู้อื่น การมองเห็นขั้นตอนของการทำงาน การรู้จัก
ตั้งคำถามและแสวงหาคำตอบด้วยตนเอง การรู้จักความพอดีในการ
ทำสิ่งต่างๆ

รูปแบบและแนวทางของกระบวนการสร้างสรรค์เพื่อพัฒนา
ด้านอธิปัญญาสิกขาที่ทั้ง ๓ โรงเรียนใช้ อาทิ

การปลูกผัก คือ การที่ครูให้เด็กได้ฝึกลงมือปฏิบัติ
ทุกขั้นตอนด้วยตนเอง ตั้งแต่การเลือกผักที่ต้องการจะปลูก เพื่อนำ
ไปใช้ประกอบอาหารรับประทานต่อไป ประโยชน์ของผักชนิดนั้น
ที่มีต่อร่างกาย ขั้นตอนวิธีการปลูกและการดูแล เด็กจะต้องดูแล
บำรุงพืชผักที่ตนเองปลูกให้เจริญเติบโตมีสภาพที่สมบูรณ์
จนเมื่อผักแก่ได้ที่เด็กก็จะเก็บนำมาทำเป็นอาหารต่อไป

การทำอาหาร คือ การที่ครูให้เด็กได้ฝึกใคร่ครวญว่าจะทำอาหารใดรับประทาน โดยอาหารนั้นควรจะเป็นอาหารที่มีประโยชน์ต่อร่างกาย เพื่อรับประทานแล้วเกิดคุณค่าแท้ จากนั้นจึงพิจารณาว่าอาหารนั้นมีส่วนประกอบอะไรบ้าง (ส่วนประกอบแต่ละอย่างมีประโยชน์อย่างไรอีกบ้างต่อชีวิตของเรา นอกเหนือไปจากการเป็นอาหารให้เรารับประทาน) และเราจะหาส่วนประกอบต่างๆ นั้นได้จากแหล่งใด เมื่อได้ส่วนประกอบอาหารมาครบจึงลงมือทำอาหารด้วยการแบ่งบทบาทหน้าที่เพื่อให้ทุกคนได้ฝึกการทำงานร่วมกับผู้อื่น รวมทั้งรู้จักแก้ปัญหาเฉพาะหน้าที่เกิดขึ้นในระหว่างการทำงาน ในขณะที่ทำอาหารก็ฝึกสังเกตความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับส่วนประกอบต่างๆ ของอาหาร รับรู้ข้อมูลด้วยอายตนะต่างๆ (การสังเกต การชิม การดม การสัมผัส การได้ยินเสียง ความรู้สึกหิว ฯลฯ) จนเมื่อทำอาหารเสร็จก็จะมานั่งรับประทานร่วมกันและล้างเก็บภาชนะต่างๆ เข้าที่ด้วยความเรียบร้อย จากนั้นเด็กจะมาสรุปขั้นตอนการทำอาหารด้วยการวาดรูปหรือพูดอธิบาย เพื่อฝึกการสื่อสารให้ผู้อื่นได้เข้าใจ

การทำงานศิลปะ

คือ การที่ครูให้เด็กฝึกสังเกตความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในระหว่างการทำงานศิลปะต่างๆ เช่น งานปั้น งานสีน้ำ งานปักผ้า เป็นต้น เด็กจะต้องฝึกกระบวนการคิด

แก้ปัญหา เชื่อมโยงสิ่งที่ตนเองได้เรียนรู้ลงสู่การปฏิบัติจริง รู้จัก
ธรรมชาติของสื่อศิลปะที่ตนเองกำลังทำอยู่ว่าควรจะจัดการกับสื่อ
นั้นๆ เพื่อให้ได้ ผลงานออกมาตรงตามที่ตนเองต้องการได้อย่างไร

จากที่กล่าวมา จะเห็นได้ว่าทั้งสามโรงเรียนมีการจัด
กิจกรรมการเรียนรู้ที่มุ่งไปสู่การปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรม
ในลักษณะที่คล้ายคลึงกัน คือ เน้นวิถีชีวิตของเด็กตั้งแต่เรื่องการ
กิน อยู่ ตู ฟัง ไปจนกระทั่งเรื่องการพัฒนาทักษะทั้งในด้านการใช้
ร่างกาย การคิด การกระทำที่เป็นประโยชน์ต่อตนเองและผู้อื่น
แต่เมื่อพิจารณาในแง่จุดเน้นของแต่ละโรงเรียนจะพบว่า โรงเรียน
อนุบาลหนูน้อยมีจุดเน้นที่การนำเด็กเข้าสู่ประสบการณ์ตรงใน
วิถีปฏิบัติของชาวพุทธ อาทิ การสวดมนต์ การพบพระสงฆ์
หรือการนั่งสมาธิ เป็นต้น ในขณะที่โรงเรียนทอสี มีจุดเน้นที่การ
ให้เด็กเป็นผู้ช่วยเหลือผู้อื่น เช่น การบริการครู การล้างจานให้
เพื่อน ฯลฯ ส่วนโรงเรียนรุ่งอรุณนั้น มีจุดเน้นที่การใช้ศิลปะ
เป็นเครื่องมือในการเรียนรู้ของเด็กและการจัดสภาพแวดล้อม
ที่เป็นธรรมชาติ เพื่อให้เด็กตระหนักต่อความสัมพันธ์ระหว่าง
ตนเองกับโลกรอบตัว ซึ่งกระบวนการสร้างสรรค์ในลักษณะต่างๆ

ที่กล่าวมา ถือเป็นเพียงแค่ส่วนประกอบหนึ่งของวิธีการและปัจจัยอันหลากหลายที่ทั้งสามโรงเรียนนำมาใช้เป็นเครื่องมือในการพัฒนาเด็ก

๕.๒ สรุป

จากผลการวิจัย จะพบว่าการจัดกระบวนการสร้างสรรค์เพื่อปลูกฝังคุณธรรมในเด็กปฐมวัยสามารถกระทำได้หลากหลายรูปแบบ ขึ้นอยู่กับแนวทาง ความสนใจ และความชำนาญของสถานศึกษานั้นๆ อย่างไรก็ตาม สถานศึกษาที่จัดการศึกษาในระดับปฐมวัยควรพิจารณาใช้หลักไตรสิกขาเป็นรากฐานสำคัญในการพัฒนาคุณธรรมเยาวชน ซึ่งในแต่ละกระบวนการสร้างสรรค์นั้นอาจมีเป้าหมายที่ส่งเสริมต่อการพัฒนาคุณธรรมมากกว่า ๑ ด้าน ดังนี้

๑) **อธิศีลสิกขา** คือ การศึกษาด้านหรือขั้นตอนที่ฝึกปรือให้เกิดมีสัมมาวาจา สัมมากรรมันตะ และสัมมาอาชีวะ เจริญงอกงามขึ้น จนบุคคลมีความพร้อมทางความประพฤติ วินัย และความสัมพันธ์ทางสังคมถึงมาตรฐานของอารยชน เป็นพื้นฐานแก่การสร้างเสริมคุณภาพจิตได้ดี กระบวนการสร้างสรรค์ที่เหมาะสมกับการพัฒนาเด็กปฐมวัยในด้านนี้จะประกอบด้วย กิจกรรมศิลปะ

สร้างสรรค์ อาทิ การเคลื่อนไหวประกอบเพลง/จังหวะ การเล่านิทาน
ที่มีเนื้อหาสอดแทรกคติธรรม การแสดงบทบาทสมมติ การประดิษฐ์
งานศิลปะและงานหัตถกรรมต่างๆ การเล่นอย่างมีแบบแผนกติกา
การปฏิบัติกิจวัตร ประจำวันที่เด็กจะต้องช่วยเหลือตนเองและผู้อื่น
การให้บริการครูอาจารย์และผู้ใหญ่ รวมถึง การนั่งสนทนาล้อมวง
พูดคุยถึงเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นทั้งในและนอกห้องเรียน ซึ่งครูนำ
มาเป็นตัวอย่างในการเรียนรู้ และการปลูกฝังคุณธรรมผ่านการฝึก
จำแนกคุณค่าแท้และคุณค่าเทียมให้กับเด็ก กระบวนการ
สร้างสรรค์เหล่านี้จะช่วยให้เด็กเกิดการเรียนรู้ที่จะควบคุม
ความประพฤติของตนเองเวลาที่อยู่กับผู้อื่น (สัมมากรรมันตะ)
เกิดการฝึกฝนวินัย การทำงานร่วมกับผู้อื่น การดูแลรักษาสิ่งของ
ต่างๆ ที่เป็นทั้งเครื่องใช้ของตนเองและของส่วนรวม ความมีน้ำใจ
และการเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ การพูดจาสุภาพ ถูกกาลเทศะ (สัมมาวาจา)
การมีความรับผิดชอบต่อตนเองและผู้อื่น การรักษากฎ กติกา
มารยาท ร่วมกัน (สัมมาอาชีวะ) ซึ่งครูจะเป็นผู้เน้นย้ำ และสรุป
คุณธรรมต่างๆ เหล่านี้ให้เด็กได้ซักถามอภิปราย และรู้จักเชื่อมโยง
กับวิถีชีวิตประจำวันของตนเองต่อไป

๒) อธิจิตตสิกขา คือ การศึกษาด้านหรือขั้นตอนที่ฝึกปรือ
ให้เกิดมี สัมมาวายามะ สัมมาสติ และสัมมาสมาธิ เจริญงอกงามขึ้น
จนบุคคลมีความพร้อมทางคุณธรรม มีคุณภาพจิต สมรรถภาพจิต
และสุขภาพจิตพัฒนาถึงมาตรฐานอารยชน เป็นพื้นฐานแห่ง
การพัฒนาปัญญาได้ดี กระบวนการสร้างสรรค์ที่เหมาะสมกับ
การพัฒนาเด็กปฐมวัยในด้านนี้ จะประกอบด้วย กิจกรรมศิลปะ

สร้างสรรค์ อาทิ การฟังนิทาน การแสดงบทบาทสมมติ การประดิษฐ์งานฝีมือต่างๆ ซึ่งจำเป็นต้องอาศัยสติที่จดจ่ออยู่กับงานตรงหน้า (สัมมาสติ) หรือการตั้งใจฟังครูเพื่อจะจับใจความสำคัญได้อย่างถูกต้อง การใช้พิธีกรรมที่นำไปสู่ความสงบ การท่องบทสวดหรือคำคล้องจองจะช่วยสร้างให้เด็กเกิดสมาธิพร้อมที่จะเรียนรู้ในสิ่งต่างๆ ส่วนการเข้าร่วมพิธีกรรมทางพุทธศาสนา รวมถึงการไหว้พระ และการแผ่เมตตาานั้น ถือเป็น การช่วยขัดเกลาจิตใจของเด็กให้เป็นผู้มีความละเอียดอ่อนและความเมตตา และเป็นผู้น้อมนำใจตนเองให้คิดทำแต่สิ่งที่ดีต่างๆ ตามมา (สัมมาสมาธิ) นอกจากนี้ ผลงานที่เด็กได้สร้างสรรค์ขึ้นจากการประดิษฐ์สิ่งของต่างๆ จะช่วยทำให้พวกเขาารู้สึกภาคภูมิใจ และ มองเห็นคุณค่าความสามารถและความพยายามของตนเอง (สัมมาวายามะ) ซึ่งเป็นการสร้างความเข้มแข็งทางจิตใจของเด็กประการหนึ่ง

๓) **อธิปัญญาสิกขา** คือ การศึกษาด้านหรือขั้นตอนที่ฝึกปรือให้เกิดมีสัมมาทิฐิ และสัมมาสังกัปปะ เจริญงอกงามขึ้นจนบุคคลมีความพร้อมทางปัญญา มีจิตใจผ่องใส เบิกบาน ไร้ทุกข์ หลุดพ้นจากความยึดมั่นถือมั่นต่าง ๆ เป็นอิสระเสรีด้วยปัญญาอย่างแท้จริง กระบวนการสร้างสรรค์ที่เหมาะสมกับการพัฒนาเด็กปฐมวัยในด้านนี้ จะประกอบด้วย กิจกรรมที่มีลักษณะเป็นขั้นตอนและเชื่อมโยงสู่วิถีชีวิตจริง เช่น การปลูกผัก การทำอาหาร หรือการทำงานศิลปะประดิษฐ์ ที่เด็กจะต้องทำร่วมกันเป็นกลุ่ม กิจกรรมในลักษณะนี้จะช่วยให้เด็กฝึกฝนการคิดของตนให้มีความถูกต้องดีงาม แสวงหาหนทางแก้ปัญหาด้วยการพิจารณาตามเหตุปัจจัยที่สอดคล้องกับความเป็นจริง (สัมมาทิฐิ) คิดทำสิ่งต่าง ๆ เป็นไปด้วยความสร้างสรรค์และก่อให้เกิดประโยชน์สุขทั้งต่อตนเองและผู้อื่น มีความเมตตากรุณา ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน โดยไม่เห็นแก่ตัว (สัมมาสังกัปปะ)

หนึ่ง รูปแบบและแนวทางของกระบวนการสร้างสรรค์ที่จำแนกตามหลักไตรสิกขาข้างต้นนี้ สามารถประยุกต์ใช้กับบริบทหรือหน่วยการเรียนรู้ต่าง ๆ ได้ตามความเหมาะสมและ

สภาพการณ์ของห้องเรียน แต่ครูหรือผู้ที่นำกระบวนการดังกล่าวไปใช้ จำเป็นต้องระลึกอยู่เสมอว่า ตนในฐานะของปรโตโมหะหรือกัลยาณมิตรของเด็กนั้น ถือเป็นส่วนหนึ่งในกระบวนการเรียนรู้ของเด็ก ซึ่งจำเป็นจะต้องมีการฝึกหัดขัดเกลาตนเอง เพื่อให้เป็นแบบอย่างที่ดีของเด็ก รวมทั้งฝึกฝนการพิจารณาใคร่ครวญถึงคุณค่าแท้ของคุณธรรมที่ต้องการปลูกฝังให้เกิดขึ้นกับเด็กอย่างแท้จริง จึงจะสามารถนำกระบวนการดังกล่าวไปใช้ได้อย่างได้ผล

๕.๓ ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะซึ่งคาดว่าจะจะเป็นประโยชน์ต่อการนำไปใช้สำหรับผู้สนใจในการจัดการศึกษาแนววิถีพุทธ ดังนี้

๑) ความเข้าใจเบื้องต้นของการนำหลักวิถีพุทธไปใช้จัดสภาพการศึกษา

ผู้บริหารและครูที่สนใจนำกระบวนการสร้างสรรค์เพื่อการปลูกฝังคุณธรรมในเด็กปฐมวัยไปประยุกต์ใช้ในการจัดสภาพการศึกษาในโรงเรียนของตนเอง จำเป็นจะต้องศึกษาถึงแนวคิดสำคัญที่เป็นรากฐานของการจัดการศึกษาวิถีพุทธ ตั้งแต่จุดเริ่มต้นหรือแหล่งที่มาของการศึกษา (ปรโตโมหะที่ดี และโยนิโสมนสิการ) และกระบวนการของการศึกษา (หลักไตรสิกขา ประกอบด้วย

อติศีลสิกขา อติจิตตสิกขา และอติปัญญาสิกขา) ให้เข้าใจอย่าง
แท้จริง มิใช่แค่เพียงนำกระบวนการสร้างสรรค์ไปใช้แต่เพียง
อย่างเดียว

๒) การประยุกต์กระบวนการสร้างสรรค์เพื่อการปลูกฝัง
คุณธรรมในเด็กวัยอื่นๆ

ครูหรือผู้สนใจที่ต้องการประยุกต์กระบวนการสร้างสรรค์
เพื่อการปลูกฝังคุณธรรมไปใช้กับเด็กในวัยอื่นๆ จำเป็นจะต้อง
คำนึงถึงธรรมชาติการเรียนรู้ของเด็กในแต่ละวัย และความสนใจ
ในการเรียนรู้ของเด็กที่แตกต่างกันออกไปตามพื้นฐานของเด็ก
และสภาพแวดล้อมรอบตัวเป็นสำคัญ

๓) การวิจัยครั้งต่อไป

หากเป็นไปได้ ผู้ที่สนใจทำการศึกษาเรื่องกระบวนการ
สร้างสรรค์เพื่อปลูกฝังคุณธรรมในเด็กปฐมวัยอาจศึกษาเพิ่มเติม
ในแง่ต่างๆ อาทิ

- การศึกษาเปรียบเทียบกระบวนการสร้างสรรค์
เพื่อการปลูกฝังคุณธรรมในเด็กปฐมวัยแต่ละรูปแบบที่อาจส่งผล
ให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ที่แตกต่างกันออกไป

- การศึกษาการจัดสภาพการศึกษาและรูปแบบของ
กระบวนการสร้างสรรค์เพื่อการปลูกฝังคุณธรรมในเด็กปฐมวัย
ในโรงเรียนวิถีพุทธต่างๆ ทั่วประเทศเพื่อเก็บข้อมูลมาสรุป
สังเคราะห์และจัดทำเป็นคู่มือการจัดการศึกษาระดับปฐมวัย
ของโรงเรียนวิถีพุทธ

- การศึกษาการจัดสภาพการศึกษาและรูปแบบของกระบวนการสร้างสรรค์เพื่อการปลูกฝังคุณธรรมที่เหมาะสมกับเด็กในวัยต่างๆ
- การศึกษาเปรียบเทียบการจัดสภาพการศึกษาและรูปแบบของกระบวนการสร้างสรรค์เพื่อการปลูกฝังคุณธรรมจากโรงเรียนในสังกัดศาสนาต่างๆ เช่น ศาสนาคริสต์ ศาสนาอิสลาม ศาสนาฮินดู เป็นต้น

บรรณานุกรม

หนังสือภาษาไทย

- กระทรวงศึกษาธิการ. (๒๕๓๔). คู่มือการจัดกิจกรรมสำหรับเด็ก
ระดับก่อนประถมศึกษา. (พิมพ์ครั้งที่ ๙). กรุงเทพมหานคร:
โรงพิมพ์คุรุสภา.
- . (๒๕๔๖). แนวทางการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ.
(พิมพ์ครั้งที่ ๒). กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์องค์การรับส่ง
สินค้าและพัสดุภัณฑ์.
- กุลยา ตันติผลาชีวะ. (๒๕๔๓). การสอนแบบจิตปัญญา: แนวการ
ใช้ในการสร้างแผนการสอนระดับอนุบาลศึกษา.
กรุงเทพมหานคร: บริษัท เอดิสัน เพรสโปรดักส์ จำกัด.
- โจน ออลมอน, จันท์เพ็ญ พันธุ์โอสถ แปล. (๒๕๓๙). สู่ความเป็น
มนุษย์ผู้สร้างสรรค์. กรุงเทพมหานคร: บริษัท พลัสเพลส
จำกัด.
- นภเนตร ธรรมบวร. (๒๕๔๔). การพัฒนากระบวนการคิดในเด็ก
ปฐมวัย. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย.
- . (๒๕๔๖). หลักสูตรการศึกษาปฐมวัย. กรุงเทพมหานคร:
สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

- บุษบง ต้นติวงศ์. (๒๕๔๖). รูปแบบการศึกษาปฐมวัยตาม
วิถีชีวิตไทย: การศึกษาเพื่อชีวิตที่พอเพียง. กรุงเทพมหานคร:
ศูนย์ตำราและเอกสารทางวิชาการ คณะครุศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). (๒๕๔๐). พุทธธรรมกับการพัฒนา
ชีวิต. กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา.
- _____. (๒๕๔๔). พุทธธรรม (ฉบับเต็ม). (พิมพ์ครั้งที่ ๑๐).
กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา.
- _____. (๒๕๔๕). การศึกษาฉบับง่าย. (พิมพ์ครั้งที่ ๒). กรุงเทพ
มหานคร: บริษัท สีสต์วัน จำกัด.
- _____. (๒๕๔๖). พัฒนาการแบบองค์รวมของเด็กไทย. กรุงเทพ
มหานคร : ธรรมสภา.
- _____. (๒๕๔๖). รุ่งอรุณของการศึกษา: เบิกฟ้าแห่งการพัฒนา
ที่ยั่งยืน. (พิมพ์ครั้งที่ ๒). กรุงเทพมหานคร: บริษัท
พิมพ์สวย จำกัด.
- _____. (๒๕๔๖). วิธีคิดตามหลักพุทธธรรม. (พิมพ์ครั้งที่ ๗).
กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ศยาม.
- _____. (๒๕๔๗). เพื่อชีวิตที่ดี. กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา.
- _____. (๒๕๔๗). ทุกข์สำหรับเห็น สุขสำหรับเป็น. กรุงเทพ
มหานคร: ธรรมสภา.
- _____. (๒๕๔๗). พุทธวิธีในการสอน. กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา.
- _____. (๒๕๔๗). หยาดเพชรหยาดธรรม: ภูมิปัญญาเพื่อ
การศึกษาไทย. (พิมพ์ครั้งที่ ๒). กรุงเทพมหานคร: เฟื่องฟ้า.

- พระมหาจรรยา สุทธิญาโณ. (๒๕๓๘). พุทธปัญญากับการศึกษา.
กรุงเทพมหานคร: สถาบันปัญญานันทะ.
พุทธทาสภิกขุ. (ม.ป.พ.). ไตรสิกขา: ชั้นของการปฏิบัติศาสนา.
กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา.
โรงเรียนรุ่งอรุณ. (๒๕๔๔). วารสารเพื่อการวิจัยและพัฒนา
การเรียนรู้ ฉบับที่ ๑. กรุงเทพมหานคร: โรงเรียนรุ่งอรุณ.
———. (๒๕๔๔). วารสารเพื่อการวิจัยและพัฒนาการเรียนรู้ ฉบับ
ที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: โรงเรียนรุ่งอรุณ.
สมคิด พรหมจ้อย. (๒๕๔๕). การเขียนโครงการวิจัย: หลักการ
และแนวปฏิบัติ. (พิมพ์ครั้งที่ ๓). นนทบุรี: สำนักพิมพ์
มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาชิราช.
สุชาติ โสมประยูร และวรรณ โสมประยูร. (๒๕๔๗). เทคนิคและ
ประสบการณ์การวิจัยทางการศึกษา. กรุงเทพมหานคร:
สำนักพิมพ์พัฒนาคุณภาพวิชาการ.
องอาจ นัยพัฒน์. (๒๕๔๘). วิธีวิทยาการวิจัยเชิงปริมาณและ
เชิงคุณภาพทางพฤติกรรมศาสตร์และสังคมศาสตร์.
กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด สามลดา.

หนังสือภาษาอังกฤษ

Erricker, C. & Erricker, J. (2000). Reconstructing Religious, Spiritual and Moral Education. New York: RoutledgeFalmer.

Winston, J. (2000). Drama, Literacy and Moral Education 5 - 11. London: David Fulton Publishers.

Wood, E. & Attfield, J. (1996). Play, Learning and the Early Childhood Curriculum. London: Paul Chapman Publishing.

Slade, P. (1995). Child Play: Its Importance for Human Development. London: Jessica Kingsley Publisher.

คณะกรรมการ

ศูนย์ส่งเสริมและพัฒนาพลังแผ่นดินเชิงคุณธรรม

พลตรี จำลอง ศรีเมือง	ประธานที่ปรึกษา
พลเอก บวร งามเกษม	ที่ปรึกษา
นายลิขิต เพชรสว่าง	ที่ปรึกษา
นายไพบุลย์ วัฒนศิริธรรม	ประธานกรรมการ
ผู้แทนกระทรวงวัฒนธรรม	กรรมการ
ผู้แทนกระทรวงศึกษาธิการ	กรรมการ
ผู้แทนสำนักงานงบประมาณ	กรรมการ
ผู้แทนสำนักงานพุทธศาสนาแห่งชาติ	กรรมการ
พลเอก ปรีชา เอี่ยมสุพรรณ	กรรมการ
พลตำรวจเอก เสรีพิศุทธ์ เตมียาเวส	กรรมการ
นายนิพนธ์ สุรพงษ์รักเจริญ	กรรมการ
ผู้แทนสำนักงานบริหารและพัฒนาองค์ความรู้ (องค์การมหาชน)	กรรมการ
ผู้อำนวยการศูนย์ส่งเสริม และพัฒนาพลังแผ่นดินเชิงคุณธรรม	กรรมการและเลขานุการ

รายชื่อคณะดำเนินงานโครงการ

ที่ปรึกษา

นางสาวนราทิพย์ พุ่มทรัพย์ ผู้อำนวยการศูนย์ส่งเสริม
และพัฒนาพลังแผ่นดินเชิงคุณธรรม
นางอรพรรณ พรสีมา รองผู้อำนวยการศูนย์ส่งเสริม
และพัฒนาพลังแผ่นดินเชิงคุณธรรม

ผู้รับผิดชอบโครงการ

นางสาวศศิธร เล็กสุขศรี
นางสาวอมรรัตน์ วีรสรพรเพชญ
นางสาวปรีนทร บุญเนตร
นางสาวณัฐกฤตา หิรัญสุข

ผู้เขียนรายงานการวิจัย

นายอดิศร จันทรสุม

ผู้จัดทำต้นฉบับและตรวจพิสูจน์อักษร

นางสาวณัฐกฤตา หิรัญสุข